

Пламен С.Цветков

СВЕТЪТ НА МЕГАМИТОВЕТЕ¹

I.МИТОВЕ НА ТОТАЛИТАРИЗМА

1.Мит, история и политика

Митът и митологията могат да се определят като опит на човека да внесе някакъв ред в начина на възприемане на заобикалящия го свят, който му изглежда хаотичен.² Този копнеж по митове може обаче лесно да се манипулира от онези, които искат да оправдаят абсолютната си власт с опростенчески схеми, още повече че митът е и един вид приказка. Същевременно лъжата никога не е стопроцентова неистина, а е съчетание от очевидни факти с полуистини и с откровени лъжи.

Митове присъстват и в самата основа на едва ли не всяка национална идентичност. За повечето хора националната самоличност е неотделима от собственото им “аз”, което може да се утвърждава само като различие спрямо останалите. Разграничаването между “ние” и “те” лесно ни кара да приписваме на другите собствените си характеристики. Същевременно националните митове се дължат на стремежа да се намерят неповторими черти. Така мнозина американци вярват, че произлизат от хора, които са търсили свободата. Те са също така убедени, че Съединените щати са първата представителна демокрация и че американците са първата модерна нация в света. Твърде много французи пък се смятат за изцяло политическа нация или нация от граждани, макар че френският етнос и неговият език са очевидно в основата на съвременната френска нация. Най-сетне мексиканците, както и повечето от балканските нации се мъчат да докажат, че те и техните предци са живели в сегашните си земи от незапомнени времена.³

По-специфичен характер има славянският мит. Днес няма нито славянски манталитет, нито славянско национално съзнание, но твърде много хора, включително сериозни учени, продължават да са в плен на легендата за общата славянска душа. В действителност славянските нации имат някои общи елементи в етническото си потекло, но те се различават помежду си повече, отколкото американците от британците или британците от австралийците. Между другото немалко американци също имат нещо славянско в родословието си. От своя страна българите, които от етническа гледна точка са по-малко славяни от гърците, албанците, румънците или унгарците, приемат с готовност мита за славянския си корен, само и само за да скрият и от себе си всякакво родство с турците. В крайна сметка славянският мит заема централно място в руския панславизъм, който

¹Предлаганата студия е резюме на монографията от същия автор “Светът на мегамитовете. Някои политически и историографски митове на XX век” (София, Нов български университет, 2008).

²M.Eliade. *Traité d'histoire des religions*. Paris, “Payot”, 1975; Б.Богданов. Отделно и заедно. София, “Планета 3”, 2005.

³С.Хънтингтън. Кой сме ние? Предиизвикателствата пред националната идентичност на Америка. София, “Обсидаан”, 2005; Д.Шнапер. Общността на гражданите (върху модерната идея за нация). София, ЕОН 2000, 2001.

претендира, че славянските народи са само отделни племена на една и съща нация, предопределена да се обедини под скиптѐра на московските самодръжци.⁴

Твърде много митове се опират на архетипи. Един от най-мощните архетипи е този за изгубения рай, който придава голяма притегателна сила на теориите и плановете за “съвършено общество”. Всички опити за осъществяването на такова общество обаче водят до неограничен терор. Такъв е случаят със зилотите в Солун през XIV в. Терорът е единственият видим резултат и от течението на Бедредин-и-Симавни през XV в. в Османската империя, а Тайпинското въстание в Китай през XIX в. причинява смъртта на сто милиона човешки същества.

“Съвършеното общество” би било възможно само ако няма индивидуални различия, само ако всички хора са напълно еднакви. Поради това всеки план за “съвършено общество” неизбежно предлага един съвършено организиран концентрационен лагер. Същото се отнася и за “Утопията” на английския мислител и политик Томас Мор, за когото може да се смята, че е предсказал бъдещата комунистическа Русия с нейните униформи, робство, задължително прикрепване към определено населено място и с нейните лагери за принудителен труд. От друга страна обаче Томас Мор се застъпва за религиозна толерантност и за републиканска форма на управление, с което сякаш предусеща бъдещото възникване на Съединените американски щати.⁵

В тази насока германците Фридрих Енгелс и Карл Маркс отиват много по-нататък, лишавайки идеите на Томас Мор от тяхната духовност. “Комунистическият манифест”, който е обнародван от Маркс и Енгелс през 1848 г. и който създава непоклатимата рамка на всичките им по-нататъшни писания, обещава да натика цялото човечество в един гигантски концентрационен лагер. Това се основава на изцяло погрешното допускане, че частната собственост се съсредоточавала във все по-малко ръце и че рано или късно мнозинството щяло да загуби всякаква собственост. В момента, когато “пролетариатът”, който не притежава нищо, станел мнозинството от населението, той щял да се вдигне на революция, за да унищожи всякаква частна собственост. Енгелс и Маркс са твърдо убедени в съществуването на антагонистични и плътно затворени в себе си класи, които щели да се премахнат от “пролетарската революция”. Според тях неповторимото “аз” на всеки един от нас не е нищо повече от “съвкупност от обществени отношения”. С други думи, човешката личност, доколкото изобщо я има, се определя изцяло от нейната обществена и материална позиция. Двамата доктринери изобщо не си правят обаче труд да отговорят на питането като как един “пролетарий”, поемайки в свои ръце абсолютната власт върху концлагера, ще запази “пролетарското” си “класово съзнание”, след като очевидно вече няма да бъде “пролетарий”.⁶

2. Комунистическият мит

⁴Пл.С.Цветков. Народностно потекло и национално самосъзнание. София, Нов български университет, 2007.

⁵Т.Мор. Утопия. София, Партиздат, 1970.

⁶К.Маркс, Фр.Енгелс. Манифест на комунистическата партия. София, “Гал-ико”, 1999.

Един от многобройните парадокси на комунизма като идеология и практика е фактът, че нито Енгелс, нито Маркс имат нещо общо с *“пролетариата”*. Карл Маркс принадлежи на заможните средни слоеве и се жени за момиче от един от най-влиятелните аристократични германски родове, а именно този на Вестфален. Фридрих Енгелс пък е син на богат фабрикант, който има свое предприятие и в Манчестър. Руснакът Владимир Улянов, чийто псевдоним Ленин е неотделим от комунизма, също произлиза от благородническа фамилия. По всичко личи, че той е имал щастливо детство поне до момента, когато брат му Александър Улянов е арестуван, осъден на смърт и обесен заради опит да убие руския самодържец Александър III (1881-1894). Владимир си отмъщава през 1918 г., когато заповядва да се разстреля синът и наследникът на Александър III, Николай II заедно с всичките му близки без оглед на това дали са пълнолетни мъже или жени и невръстни деца. Несравнено по-зловещо е усърдието на Ленин да ликвидира всички *“реакционни класи”*, което води до изстребването на 25 милиона човешки същества.⁷

Ленин с право забелязва, че ако промишлените работници се оставят сами на себе си, те никога няма да стигнат до идеята за *“пролетарска революция”* и за ликвидиране на частната собственост. Както изглежда, Енгелс и Маркс също са намеквали, че *“пролетарското съзнание”* трябва да се внесе в *“работническата класа”* от някой друг, но Ленин отива още по-нататък с претенцията, че той и привържениците му трябва да търсят *“пролетарско съзнание”* не само сред промишлените работници, а сред *“всички класи”*. Така според неговото тълкуване терминът *“пролетариат”* се превръща в синоним на шепата от най-фанатичните му последователи без оглед на социалната принадлежност. През 1903 г. Ленин започва да изгражда своя собствена организация, която вече не е политическа партия в традиционния смисъл на думата, а дисциплинирана структура, държава в държавата, за щурмуване на политическата власт. През 1912 г. Болшевишката партия къса и формално всякакви връзки с руската социалдемократия, макар че продължава да се изкарва за социалдемократична партия.

Ленин се определя като ученик на Енгелс и Маркс, но за разлика от двамата германци е убеден, че Русия също била узряла за *“пролетарска революция”*. Той с радост възприема виждането на германския социалдемократ Карл Кауцки, че Русия и славянството щели да станат новия център на световната революция. Всъщност великоруският шовинизъм на Ленин е класовопартийна версия на старата догма за Москва като *“Трети Рим”*, предопределен да завладее света, за да наложи *“истинската вяра”* – православието – върху цялото човечество. По някаква ирония на историята по-късно, когато Кауцки е шокиран от болшевишкия терор и не крие това, Ленин започва да го презира като *“рenegат”*.⁸

Сталин, който излиза победител в борбата за наследството на Ленин, се стреми да осъществи схемата на своя учител по най-грижлив и прилежен начин. Единственото ново, което Сталин внася, е да придаде известна подреденост на донякъде хаотичните виждания на Ленин, за да ги направи по-разбираеми за не много грамотните партийни апаратчици. Убеждението на Сталин, че

⁷Ст. Куртоа, Н. Верт, Ж.-Л. Пание, А. Пачковски, К. Барточек, Ж.-Л. Марголен. Черната книга на комунизма. София, “Прозорец”, 1999.

⁸М. Восленски. Номенклатурата. Т. 1-2. София, “Христо Ботев”, 1993.

“социализмът” можел да се изгради и в една отделна страна, в никакъв случай не означава отказ от крайната цел, а именно комунизмът да бъде натрапен на цялата планета. Замисълът на колективизацията от 1929-1933 г. и на “Големия терор” от 1936-1938 г. е Русия да се превърне в безотказна машина за завладяването на света.⁹

През Втората световна война обаче Сталин не съумява да завладее Европа до Атлантическия океан, както е планирал първоначално, а системата му от лагери на смъртта и масов терор натоварва все по-тежко икономиката на Русия като цяло. В името на самото оцеляване на съветския режим наследниците на Сталин са принудени да поразхлабят хватката си върху обществото и да се откажат от практиката на масови изстребителни кампании. Наистина Хрущов също е привързан към бъдещия комунистически концлагер, но предвижда в него да има добре нахранени лагерници. Той обещава да изгради до 1980 г. комунистически рай и да направи от Съветския съюз най-напредналата страна в света, но свръхцентрализираната руска икономика не се поддава на иновации. В края на 60-те и началото на 70-те години на ХХ в. става очевидно, че комунизмът като система на материалното изобилие няма да се постигне в предвидимото бъдеще. Брежнев, който отстранява Хрущов с преврат през 1964 г., лансира теорията за “развитото социалистическо общество” като фактически безкраен преход от “социализъм” към “комунизъм”. Така Брежнев всъщност признава, че визията на неговия предходник е пропаднала.

На всичкото отгоре Брежнев се изправя пред предизвикателството на друг претендент за световно господство, а именно комунистическият диктатор на Китай Мао Цзе-дун. Като повечето комунистически ръководители Мао започва кариерата си като съветски апаратчик, но благодарение на въоръжената си борба срещу китайското правителство и много по-малко срещу японското нахлуване той създава своя собствена армия и свои собствени репресивни служби. Все пак китайският вожд се осмелява да се прогласи за най-верен последовател на Маркс, Енгелс, Ленин и Сталин и да отхвърли съветския комунизъм като форма на “ревизионизъм” и “капиталистическа реставрация” едва след смъртта на Сталин и след твърде плахите опити на Хрущов за десталинизация. За да докаже своята правоверност, Мао решава да ликвидира всякакви форми на лична собственост, прокламирайки “големия скок напред”, след което лансира една “културна пролетарска революция”, за да премахне и всякакъв израз на инакомислие. Подир смъртта на Мао през 1976 г. наследниците му разгласяват възможността за съвместно съществуване на “капитализма” със “социализма” в една и съща страна. Така е възвърната частната инициатива в икономиката, но комунистическата партия запазва монопола си върху политиката и идеологията.¹⁰

3. Националсоциалистическият мит

Китай е най-голямата, но далеч не и единствената страна в света, която е все още в клещите на комунизма. Виетнам и Лаос следват повече или по-малко

⁹R.Conquest. Stalin Breaker of Nations. London, Weidenfeld, 1993.

¹⁰Девет коментара за Комунистическата партия. Б.м., “Епок Таймс”, [2005].

китайския път, а в Куба, Северна Корея и Беларус комунистическата система си остава на практика непокътната. Същевременно водещите западни сили начело със Съединените щати продължават да са под въздействието на гузната си съвест спрямо народите от Средна и Източна Европа, които трябваше да заплатят със свободата си за освобождението на Запада от националсоциализма. Освен това за комунизма се смята, че повече или по-малко се вписва в деспотичната и колективистична традиция на Русия, докато националсоциализмът изглежда като краткотрайно умопомрачение в историята на Германия. В Русия и Източна Европа комунизмът се разпада от само себе си, докато националсоциализмът е победен във война. По този начин комунистическите престъпления срещу човечеството не са осъдени от международен съд така, както това се случва с германския националсоциализъм след края на Втората световна война. Прекалено много хора на Запад отказват да признаят, че западната цивилизация не е по-имунизирана срещу тоталитаризма, отколкото православната, мюсюлманската или будистката част от планетата. Никак не е за подценяване и фактът, че влиятелни руски кръгове продължават да финансират една широкомащабна пропаганда за отричане на злодеянията на комунизма.

Подобно на Ленин и комунизма, името на Адолф Хитлер е неотделимо от националсоциализма. За разлика от Ленин обаче Хитлер е имал тежко детство едва ли не от самото начало. Баща му умира, когато е само на 13 години. Той не може да вземе приемния изпит за виенската академия на изкуствата и отдава това на присъствието на евреи в изпитната комисия. Твърде болезнен за него е и фактът, че въвеждането на всеобщото избирателно право в Австрия неизбежно намалява тежестта на немския елемент в Хабсбургската империя. В навечерието на Първата световна война Адолф Хитлер вече мрази всички “чужденци” и най-вече евреите. След избухването на конфликта той се записва доброволец в армията на Германия и, както изглежда, се е бил с истински ентузиазъм на западния фронт.

Подир капитулацията на Германия през ноември 1918 г. Хитлер съумява да остане на служба като агент на военното разузнаване, което се интересува от дейността на различни екстремистки формации. На събранието на една малобройна политическа група, носеща гръмкото име “*Германска работническа партия*”, Хитлер държи пламенна реч, която толкова се харесва на слушателите му, че те го поканват да влезе в организацията. Малко по-късно той поема ръководството и преименува структурата в “*Националсоциалистическа германска работническа партия*”.

Социализмът на Хитлер се изразява главно в искането за национализация на всички военновременни печалби и на всички тръстове, както и за конфискация на всички големи магазини, които трябвало да се преразпределят помежду дребните търговци. Трябвало да се премахнат също така незаслужените печалби и “*лихварското робство*”, а евреите трябвало да се третират като чужденци. Всички немци били длъжни да се обединят в “*Голяма Германия*”, поради което трябвало да се отхвърлят Версайският и Сенжерменският договор, забраняващи обединението на Австрия с Германия.

На 8 ноември 1923 г. Хитлер и неговите националсоциалисти залавят местното баварско правителство в една мюнхенска бирария и се опитват да вземат пример от Мусолини, организирайки “*Поход към Берлин*”, но метежът пропада по

жалък начин. Хитлер е осъден на пет години затвор, но излежава само осем месеца. Докато е в затвора, той диктува първата си и единствена книга *“Моята борба”*, която по-късно се окачествява като “библията” на националсоциализма. Всъщност Хитлер заменя догмата на Енгелс и Маркс за *“класовата борба”* като единствен фактор на човешкото поведение с догмата за борбата между *“висши”* и *“нисши раси”* като самата основа на човешката цивилизация. За висша раса са прогласени *“арийците”*, докато евреите принадлежали на нисшите раси, макар че нито *“арийците”*, нито евреите са изобщо някакви *“раси”*. Според Хитлер евреите били намислили да завладеят света и като най-чистите представители на висшата *“арийска”* раса немците имали историческата мисия да спасят човечеството от *“еврейския заговор”*.

По всичко личи, че през 20-те години на ХХ в. тези опростенчески идеи не печелят кой знае колко германци, но след развихрянето на *Голямата депресия* през 1929 г. Хитлер набира инерция и партията му става най-мощната политическа сила в страната. Отчаянието на германските граждани е толкова голямо, че на парламентарните избори, проведени на 31 юли 1932 г., над половината от бюлетините са или за националсоциалистите, или за местните комунисти. Все пак нацистите са далече от абсолютното мнозинство, но традиционните политически партии са безсилни да превъзмогнат недоверието помежду си, за да се обединят за отбрана на демокрацията срещу националсоциалистическата и комунистическата заплаха. Социалдемократите остават в изолация, докато някои десни партии дори са готови на самоубийствено сътрудничество с националсоциалистите срещу болшевишката агресия, макар че Хитлер очевидно се бори срещу комунизма с комунистически средства.

Изборите от 1932 г. утвърждават Хитлер като водача на най-многобройната парламентарна група и на 30 януари 1933 г., в пълно съответствие с правилата на парламентарната демокрация и на конституционната система той е натоварен с формирането на следващото правителство. Само за три месеца той ликвидира всички политически партии без нацистката и налага тоталитарен режим в самото сърце на Европа.

С други думи, комунистическата заплаха е по-скоро оправдание, отколкото единственият реален враг. По подобен начин *“фашизмът”* е за Сталин само претекст за собственото му намерение да завладее света. В очите на Хитлер между комунизма и демокрацията няма съществена разлика, тъй като и двете се смятат за продукт на *“световния еврейски заговор”*. В очите на Сталин пък няма съществена разлика между *“фашизма”* и демокрацията, тъй като и двете се смятат за форми на *“буржоазната диктатура”* и *“империализма”*, чиято цел била унищожението на първата и единствена *“пролетарска”* държава. На практика това означава, че временни съюзи са възможни с всяка държава по света без оглед на политическата и идеологичната система. Още през 1930 г. Хитлер допуска, че ако трябва, би могло да се постигне мир дори със Сталин, но и съветска Русия не може да си позволи война срещу цялата планета. Съветско-нацистският съюз, създаден на 23 август 1939 г. с *Пакта за ненападение* и дооформен на 28 септември същата година с *Договора за дружба и за границата*, се придружава от взаимни хвалби на двете тоталитарни сили една към друга като единствените пазители на световния мир. Великобритания и Франция съответно се обвиняват в кръвожадна агресивност

заради отказа им да се съгласят с унищожението на Полша от националсоциалистическа Германия и комунистическа Русия.

Разбира се, съветско-нацистският съюз не може да бъде траен, тъй като и Сталин, и Хитлер искат да завладеят Земята, а планетата е само една. Факт е, че след като нанася изпреварващия си удар срещу Сталин на 22 юни 1941 г., Хитлер не само възприема, но и бързо надминава изстребителните практики на руския комунизъм. Пристъпвайки към така нареченото *“крайно решение”*, германският националсоциализъм отнема живота на повече от 20 милиона човешки същества за по-малко от четири години. За Хитлер войната не е нищо друго освен расова борба така, както за Сталин войната е единствено класова борба. Подобно на Първата световна война изходът на втората се предопределя от Съединените щати - побеждава коалицията, в която участват САЩ.¹¹

4. Фашистският мит

Често не само германският националсоциализъм, но и комунизмът (по-специално режимите на Сталин, Мао Цзе-дун и Тито) са се окачествявали и се окачествяват като *“фашизъм”*, макар че идеологията и практиката на Мусолини в Италия са далеч по-скромни в своята агресивност и в изстребването на невинни хора. Подобно на Ленин Бенито Мусолини започва политическата си кариера като социалист. Първоначално Мусолини споделя анархистични идеи, но по-късно, по време на пребиваването си в Швейцария, той става марксист, като се интересува предимно от теорията за революционния елит.¹²

Докато е в Женева, Мусолини като че ли е присъствал на едни и същи социалистически събрания с Ленин, но по всичко личи, че двамата не са запазили никакви трайни впечатления един за друг. Във всеки случай от този момент нататък идеите на Мусолини са твърде близки до тези на Ленин. И Мусолини, и Ленин са нетърпеливи да превърнат очакваната война в гражданска. И Мусолини, и Ленин се ентусиазират от революционното насилие. И Мусолини, и Ленин презират дълбоко работническата класа, макар че претендират да действат от нейно име. И Мусолини, и Ленин се стремят към абсолютна власт, без оглед на идеологичното тълкуване, с което оправдават тази своя амбиция.¹³

При избухването на Първата световна война Мусолини забелязва, че поради своя пацифизъм Италианската социалистическа партия, която се застъпва за абсолютен неутралитет, няма никога да го докара до властта. През ноември 1914 г. Мусолини започва да издава свой собствен вестник, в който води шумна пропаганда за влизането на Италия във войната срещу Централните сили, водени от Германия. Заради милитаризма си той е изключен от Социалистическата партия, но печели известност, заминавайки като доброволец на фронта, където е ранен.

¹¹W.Shirer. Le Troisième Reich des origines à la chute. Vols.1-2. Paris, Stock, 1976; М.Майер. Райхът и Холокост. София, Нов български университет, 2005; Пл.С.Цветков. Европа през XX век. Ч.1. София, Нов български университет, 2002.

¹²R.de Felice. Comprendre le Fascisme. Paris, “Seghers”, 1975; M.Ambri. I falsi fascismi. Ungheria, Jugoslavia, Romania 1919-1945. Roma, “Jouvence”, 1980.

¹³M.Ormos. Mussolini. Politikai életrajz. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1987.

Надеждите му са донякъде изпълнени благодарение на катастрофалните социални вълнения, които разтърсват Италия след края на конфликта, но подобно на Ленин, той решава да форсира събитията. На 23 март 1919 г. Мусолини събира в Милано около 120-ма някогашни социалисти, анархисти и футуристи и основава фашисткото движение. В следващите една-две години той се отказва от редица от леворадикалните си идеи и съумява да формира предизборна коалиция с някои десни среди на Либералната партия. Любопитното е, че към същата коалиция се присъединява и друга ляво-радикална група, която е създадена още през 1910 г. под името *“Италианска националистична асоциация”*. Благодарение на преместването си надясно фашистите печелят на парламентарните избори през май 1921 г. 35 депутатски места.

Подобно на Германия преди взимането на властта от Хитлер, главните политически сили на Италия са привързани към представителната демокрация и правовата държава, но са безсилни да превъзмогнат дълбокото си недоверие една към друга. Нещата се влошават още повече от самоубийственото решение на Италианската социалистическа партия да влезе в Комунистическия интернационал (*Коминтерна*), създаден от Ленин в началото на 1919 г. като съветски партиен и държавен орган за съветизирането на Земята с поредица от кървави метежи и широкомащабни терористични удари. Социалистите достатъчно бързо схващат, че Ленин очаква от тях да станат обикновено подразделение на високо дисциплинираната му терористична мрежа и напускат Коминтерна през 1921 г., но е прекалено късно. Фашистите на Мусолини се възползват от коминтерновската забелка, за да предприемат серия от насилствени нападения не само срещу комунистите, но и срещу социалистите. Комунистите си отвръщат по същия начин и все повече италианци, включително и самият крал Виторио Емануеле III заедно с военните започват да изпитват усещането, че Мусолини и привържениците му са единствените, които могат да спасят Италия от болшевишката заплаха.

В нощта на 28 срещу 29 октомври 1922 г. след като окупират сградите на местната власт, въоръжени фашисти тръгват на *“Поход към Рим”* и подир оставката на либералния премиер Факта кралят е принуден да повери на Мусолини формирането на следващия кабинет. Това е началото на фашистката революция, но на Мусолини му трябват четири години, за да премахне всички политически партии освен фашистката. При това до 1943 г. той така и не съумява да постигне пълен контрол върху краля, Сената и – което е най-същественото – върху църквата.¹⁴

Мусолини е първият диктатор, който разгласява, че целта му е да превърне страната си в *“тоталитарна държава”*. Статията му *“Учението на фашизма”*, публикувана в италианската енциклопедия през 1932 г., е по-скоро оправдание на собствените му идеологични зигзази, отколкото системна тоталитарна теория. Основната му идея е, че човекът зависи изцяло от държавата, че нациите се създават от държавата, а не обратното и че личността трябва да се подчинява безпрекословно на държавата.¹⁵

Мусолини поздравява завземането на властта от националсоциалистите в Германия като доказателство, че XX в. щял да бъде столетието на фашизма, но

¹⁴D.M.Smith. Italy. A Modern History. Ann Arbor, 1969.

¹⁵Б.Мусолини. Учението на фашизма. Гърново, “Абагар”, [1994].

различията между фашизма и националсоциализма са по-дълбоки, отколкото между националсоциализма и комунизма. Още през 20-те години на ХХ в. Хитлер признава, че Мусолини се борел “несъзнателно” срещу “световното еврейство”, докато Мусолини отхвърля расовата догма и допуска евреи сред привържениците си. През лятото на 1934 г. Италия за малко не предприема военни действия срещу Германия заради един нацистки пуч в Австрия, а през 1935 г. Мусолини прави опит да създаде фашистки интернационал, насочен повече срещу германския националсоциализъм, отколкото срещу руския комунизъм. Едва през втората половина на 30-те години на ХХ в. италианският диктатор си дава сметка, че не може да постигне бляна си за “нова римска империя” без помощта на Третия райх. В резултат на това Рим се подчинява все повече на Берлин и се стига дотам, че през 1938 г. Мусолини въвежда антисемитско законодателство в Италия и изпада в пълна зависимост от волята на Хитлер.

Падането на фашистка Италия предхожда с две години катастрофата на националсоциалистическа Германия. През лятото на 1943 г., след десанта на американски, британски и канадски войски в Сицилия, Мусолини е отстранен от властта и арестуван. Нацистите окупират повечето от континенталната част на Италия, а специално поделение от командоси освобождава от затвора Мусолини, за да застане начело на един марионетен режим под германска окупация. Под опеката на Хитлер Мусолини прокламира “Италианската социална република” и се връща към левия радикализъм на ранния фашизъм. Мините, суровините и електростанциите се национализират, а останалата част от промишлеността се “социализира”, което означава, че предприятията попадат под контрола на фашисткия партийнодържавен апарат. Мусолини обещава да разширява и кооперираната земя, но му липсва време, за да изпълни заканата си. Към пролетта на 1945 г. войските на Обединените нации стигат до Алпите и на 28 април създателят и вождът на италианския фашизъм е заловен от един партизански отред и незабавно разстрелян заедно с любовницата си Клара Петачи, която се хвърля в сетния момент под куршумите.¹⁶

5. Тоталитаризмът като теория и практика

Всяка тоталитарна доктрина черпи основните си идеи предимно от левицата. Както Ленин, така и Мусолини започват политическата си кариера като социалисти. През 1917 г. вождът на норвежкия “Национален сбор” Видкун Куислинг е бил дълбоко впечатлен от болшевишкия преврат и първоначално членува в местната компартия на Норвегия. Руският комунизъм, германският националсоциализъм, италианският фашизъм, норвежкия “Национален сбор”, румънският “Легион на архангел Михаил” на Корнелиу Кодряну, унгарските “Кръстосани стрели” на Ференц Салаш и ислямските фундаменталисти на аятолах Хомейни изпъкват с революционния си дискурс и с намерението си да постигнат коренна промяна на обществото, което също е характерно за левицата. Наистина Хитлер, Кодряну и Салаш никога не са членували в някаква социалистическа организация или течение, но основната част от привържениците

¹⁶L.Salvatorelli, G.Mira. Storia d'Italia nel periodo fascista. Torino, “Giulio Einaudi”, 1957.

им имат ляво минало. По-специално Хитлер заема свастиката като символ на своята Националсоциалистическа германска работническа партия от една австрийска организация със същото име, създадена през 1918 г. от Валтер Рил, който преди това е бил социалдемократ.¹⁷

Предимно левият характер на различните тоталитарни доктрини не изключва наличието и на някои консервативни елементи. Идеята на Ленин за Москва като център на световната революция връща Русия към средновековната догма за Москва като Трети Рим. Хитлер иска на свой ред да пренасочи германската външна политика към експанзия на изток, както през средните векове. Мусолини хвърля усилията си, за да реставрира старата Римска империя, а православният фундаментализъм на Кодряну и ислямският фундаментализъм на аятолах Хомейни изглеждат в съответствие с такава консервативна ценност като вярата в Бог. След рухването на Третия райх обаче някои от оцелелите нацисти формират *Социалистическата имперска партия*, която енергично отхвърля западната цивилизация. Подир падането на Берлинската стена през 1989 г. повечето комунистически партии пък бързо се превръщат в партии на социалистическата левица, но в Хърватия комунистите начело с Франьо Туджман решават да основат силно националистичния и десен *Хърватски демократичен съюз*. В подобен дух в страните, окупирани от “червената армия” в края на Втората световна война, Сталин натрапва участието на редица консервативни партии в привидно многопартийни коалиции. Разбира се, тези коалиции се контролират изцяло от комунистите, а най-вече от КГБ, но все пак те съумяват да създадат поне донякъде измамното усещане за умереност. Най-сетне левият радикализъм на Мусолини не пречи на привържениците му да се преместят надясно след края на Втората световна война и да участват в различни консервативни обединения.¹⁸

Всъщност всяка тоталитарна доктрина се опира на едно опростенческо схващане за човешкия феномен. Според Ленин личността се предопределя изцяло от класата. Хитлер смята човека за расово и нищо друго освен расово същество и подобна формула е склонен да приеме и Куислинг. Мусолини разгласява, че човекът е немислим извън държавата. Ференц Салаши определя своя “*унгаризъм*” като единствената “*биологична физика*” на нацията. Подминавайки преднамерено онези текстове на Корана, които препоръчват религиозна толерантност, аятолах Хомейни разделя цялото човечество на партия на Бога и партия на Сатаната. Това опростенчество е неделимо от безкомпромисния антииндивидуализъм, като в тази насока Ленин повтаря Енгелс и Маркс, отричайки самото наличие на неповторимо “аз” във всяко човешко същество.¹⁹

¹⁷M.Ormos. *Nácizmus – fasizmus*. Budapest, Magvető kiadó, 1987; Пл.С.Цветков. *Болшеvizъм, националсоциализъм, фашизъм 1917-1939* (второ преработено и допълнено издание). Варна, “Зограф”, 2000; Вл.Чуков. *Ислямският фундаментализъм*. София, “Изток-Запад”, 2004; И.Бунич. *Пирът на хищниците*. Б.м., “Прозорец”, 1994.

¹⁸R.J.Crampton. *Eastern Europe in the Twentieth Century*. London, Routledge, 1994; Г.Димитров. *Дневник (9 март 1933 – 6 февруари 1949)*. София, Университетско издателство “Св.Климент Охридски”, 1997; *Krieg und Frieden. T.I. Zwischen Bangen und Hoffen. Weltgeschichte von 1945 bis zur Gegenwart. Bd.2*. Hamburg, Jahr Verlag, 1976.

¹⁹A.Hitler, *A. Mein Kampf*. München, Zentralverlag der NSDAP, 1942; B.Mussolini. *Fascismo. Dottrina*.- In: *Enciclopedia italiana*. Vol.14. Milano, 1932; В.И.Ленин. *Избрани произведения в пет тома*. Т.2.

Хората се разглеждат като монолитна маса, цялото съществуване на която се определя от единна воля. Това лесно води до повсеместен милитаризъм, където всеки индивид е подчинен на желязна дисциплина. Това схващане е очевидно несъвместимо с демокрацията и парламентаризма. Демокрацията не се отрича обаче като такава, а като някаква “буржоазна” или “еврейска” диктатура, което Мусолини, Хитлер, Ленин и наследниците му съчетават с претенцията, че собствената им система е истинска и върховна форма на демокрация. В тези рамки парламентът поне формално не се премахва, а е сведен до орган за акламирање, чийто членове грижливо се подбират измежду най-фанатичните поддръжници на режима.²⁰

От само себе си се разбира, че ако човешките маси имат една единствена воля, те се нуждаят само от някой, който да я изрази и да им я разтълкува. Поради това диктаторът е превъзнесен като единствения меродавен тълкувател на масовата воля и на вечните и неизменни закони на историята. ИстERICНИЙ КУЛТ КЪМ ВОЖДА произтича логично от тоталитарния антииндивидуализъм.²¹

Капитализмът се отхвърля тъкмо заради индивидуалистичния му характер. Слабото наличие на частна собственост в дореволюционна Русия позволява на Ленин направо да одържави промишлеността, банките и земята. Така той ликвидира и трите функции на собствеността – владееенето, ползването и разполагането. Традициите на западната цивилизация в Германия пречат на Хитлер да направи същото, но той подчинява формално частната икономика на най-строга и свръхбюрократична регламентация и всъщност ликвидира две от трите функции на собствеността, а именно ползването и разполагането. Обединявайки насила работодателите и работниците в корпорации, Мусолини се опитва да постигне подобни резултати в Италия, но той пристъпва към широкомащабни национализации и “социализации” едва по времето на “социалната република” от 1943 до 1945 г. В Румъния Кодряну и привържениците му се застъпват за “румънизация” на еврейската собственост и искат да предадат на държавата всичките лостове на икономическата и социалната дейност. Куислинг е готов да въведе системата на Мусолини от корпорации в Норвегия, а Салаши се заканва да напъха унгарските селяни в кооперативни стопанства. Най-сетне антикапитализмът на аятолах Хомейни се опира привидно на Корана, където паричните заеми се осъждат като грях.²²

Тоталитарният антикапитализъм е неотделим от антисоциализма. Наистина социалистите и социалдемократите също отхвърлят капитализма, но възнамеряват да постигнат целите си с демократични и парламентарни средства. По всичко личи, освен това, че те търсят онези социални слоеве, които са най-склонни да поддържат и тоталитарните вождове. Както социалдемокрацията, така и тоталитарните партии се адресират към онези, които копнеят за съвършено справедливо общество. Факт

София, “Партиздат”, 1977; Философски речник. София, Издателство на Българската комунистическа партия, 1968.

²⁰Р.Медведев. О Сталине и сталинизме.-Знамя, 1989, №1, с.176-209, №2, с.174-222, №3, с.168-192, №4, с.165-174.

²¹Вл.Тодоров. Въведение в политестетиката на комунизма.-Избор, 1990, кн.1, с.36-47; R.de Felice. Mussolini il duce. T.1. Gli anni del consenso 1929-1936. Torino, “Giulio Einaudi”, 1974.

²²H.Finer. Mussolini’s Italy. London, 1964.

е, че социалистите и социалдемократите са първите жертви на комунистическия, националсоциалистическия, фашисткия или фундаменталисткия терор.

Тоталитарният вожд не дели властта си с никого и революцията му неизбежно води до ликвидирането не само на социалистическите и социалдемократичните, но и на всички останали политически партии освен неговата собствена. Така тоталитарната партия се превръща в наддържавна структура, като този политически и идеологичен монопол може да се смята за логичен резултат от претенцията за вечност. Колкото един режим е по-тоталитарен, толкова по-дълъг е периодът, в който този режим си мисли, че ще трае. За Ленин комунизмът е ни повече, ни по-малко вечното бъдеще на човечеството. Хитлер прогласява, че идването му на власт бележело началото на един хилядолетен Трети райх. Мусолини “скромно” оповестява, че двадесетият век щял да бъде “*епохата на фашизма*”.

Такава “вечност” може да се постигне единствено по пътя на масовите убийства и повсеместния терор. Изстребвайки милиони – не “само” опоненти, но и съвършено невинни хора – Ленин и Сталин хвърлят цялото население на Русия в непрекъснат и парализиращ страх. Картината се довършва от повсеместното следене от страна на агенти на тайната полиция за всяка критична забележка и за всяка липса на дисциплина. Скритите уши и очи на доносниците остават твърде ефикасен инструмент за контрол и след смъртта на Сталин, макар че Хрущов и Брежнев се отказват от практиката на масовото умъртвяване. От 7 ноември 1917 г., когато Ленин заграбва властта, до 5 март 1953 г., когато умира Сталин, само в Русия са избити между 85 и 90 милиона човека, като в тази цифра не се включват жертвите от Втората световна война. Броят на убитите от режима на Мао Цзе-дун в комунистически Китай се пресмята на 65 милиона души. Хитлер смогва да ликвидира 25 милиона човешки същества, като тук също не се включват загиналите от военни действия.²³

При една тоталитарна власт естественото разнообразие, присъщо на всяка човешка общност, не само е крайно нежелателна, но е нещо, което трябва да се унищожи на всяка цена. В тази насока евреите са твърде нахърними поради специфичната си религия и социална позиция. До новото време евреите в повечето страни не са имали правото да държат земя, което ги кара да търсят прехраната си в някакъв дребен градски поминък. Благодарение на една продължителна технология на оцеляването минимална част от евреите съумяват да се сдобият с влиятелни позиции в bankerството сред крайно враждебно обкръжение. Поради това след завземането на властта от Ленин през 1917 г. много евреи са ликвидирани заради непростимия грях да принадлежат на “*експлоататорските класи*” не само като “капиталисти”, но и като притежатели на всякакви малки дюкяни и работилници. При Сталин оцелелите евреи започват да се прехвърлят в Далечния изток, където се създава специална “*Еврейска автономна област*” недалече от най-студената точка на планетата. Никой не знае колцина са измрели там от кошмарните условия. В края на 40-те и началото на 50-те години Сталин лансира една кампания срещу “*безродниците*” и “*космополитите*” с цел да се унищожи цялата еврейска общност

²³Ст. Куртоа, Н.Верг, Ж.-Л.Пание, А.Пачковски, К.Барточек, Ж.-Л.Марголен. Цит.съч., с.7-32, .67-223, 356-420 и 422-446; М.Восленски. Цит.съч. Т.2, с.162.

в европейската част на Русия. В крайна сметка евреите са спасени благодарение на смъртта на диктатора през март 1953 г.²⁴

При Хитлер антисемитизмът е основен елемент в централната догма на доктрината му, свеждаща историята и цялото човешко битие до “черно-бялата” борба между “висши” и “нисши раси”, при което на евреите им се лепва етикетът на “нисша раса”. В гетата, които националсоциалистическа Германия създава под своя окупация в началото на Втората световна война, нацистите изстребват голям брой евреи посредством планиран глад далеч преди да се премине към зловещото “крайно решение”. Едва след изпреварващата атака на Хитлер срещу Съветския съюз нацистите започват да изграждат своята мрежа от фабрики на смъртта и хвърлят милиони евреи в газовите камери.

Първоначално Мусолини с право посочва, че няма “чисти раси” и допуска евреи в редиците на Фашистката партия. От 1938 г. нататък обаче все по-пълното му подчинение спрямо националсоциалистическа Германия се придружава от все по-драстични антисемитски мерки и крайният резултат е, че 40% от италианските евреи загиват в нацистките концлагери. Вождът на румънските легионери Кодряну също не споделя расовите теории на Хитлер, но смята за продукт на една и съща еврейска дейност и капитализма, и комунизма, които според него унищожавали “същинската румънска класа” в лицето на селяните. Фундаменталистският антисемитизъм на аятолах Хомейни е до голяма степен подобен на православния антисемитизъм на Кодряну.²⁵

Тоталитаризмът нито е ляв, нито – десен, тъй като левията и десницата принадлежат на политическото пространство на демокрацията, а тоталитаризмът е абсолютно несъвместим с нея. Без оглед на революционният си дискурс тоталитаризмът е крайно ретрограден. Със своите национализации Ленин връща Русия обратно в московските времена, когато всичко е принадлежало на царя. Като цяло комунизмът цели да възкреси пещерната епоха, когато не е имало частна собственост, нито дори човешки личности. Хитлер пък иска да поднови експанзионистичните практики на средновековната *Свещена римска империя* и прикрепва селяните към земята, както през средните векове. Мусолини бленува за Римската империя, мъртва от столетия. Идеалът на аятолах Хомейни е Халифатът от VII в., а псевдорелигиозното му усърдие също е достойно за средновековието.

6. Митът за “освободителната борба” и тоталитарната агресия

Всекидневният терор, както и честите стопански несполуки на режима трябва да се оправдават със заплахата от някакъв измислен чужд враг и от неговите подривни агенти. Освен това тоталитарният вожд никога не може да бъде напълно сигурен в абсолютната си власт дотогава, докогато поданиците му знаят, че отгатык плътно затворената държавна граница има друг начин на живот. Диктаторът няма

²⁴Ст. Куртоа, Н. Верт, Ж.-Л. Пание, А. Пачковски, К. Барточек, Ж.-Л. Марголен. Цит. съч., с. 217-218; R. Conquest. Op.cit., pp. 290-291; Большая советская энциклопедия. Т. 15. Б. м., Государственное научное издательство “Большая советская энциклопедия”, 1952, с. 379-381.

²⁵М. Майер. Цит. съч., с. 6; L. Salvatorelli, G. Mira. Op.cit., pp. 937-953; M. Ambri. Op.cit., pp. 226 e 244-271; Вл. Чуков. Цит. съч., с. 51-64.

друг избор освен да унищожи тази алтернатива, а единственият начин да го постигне е завладяването на цялата планета. Няма агресор, който да се самоопределя като агресор. Агресията винаги се изкарва *“освобождение”* или най-малкото за *“обединение”*. Комунистическа Русия непрекъснато и гръмогласно прокламира, че целта ѝ е да освободи *“пролетариата”* от *“капиталистическата експлоатация”*, а националсоциалистическа Германия позира като *“освободител”* на човечеството от *“еврейската заплаха”*.²⁶

През март 1919 г. Ленин основава Комунистическия интернационал (Коминтерна) като *“организация на комунистическите партии от различните страни в една единна световна комунистическа партия”*, която трябва да действа с всякакви средства (най-вече терористични удари и метежи) *“за създаването на Световен съюз на съветските социалистически републики.”* Ядрото на бъдещия *“световен съюз”* е самата Русия, която Ленин превръща през декември 1922 г. в *“Съюз на съветските социалистически републики”*.²⁷

За разлика от Ленин Сталин започва да се осланя на класическата армия, докато ролята на Коминтерна се свежда до чисто спомагателни функции, включващи пропагандната и подривната дейност, както и подготовянето на помощните кадри за бъдещата съветизация. Подир избухването на Втората световна война един издигнат руски апаратчик откровено признава пред литовския премиер, че тази война щяла да даде на Москва цяла Европа, докато Третата световна война щяла да завърши с победата на Русия върху цялата планета.²⁸

Комунизацията на Земята се оказва обаче не така лесна, както си е мислил на времето си Ленин. Наистина *“червената армия”* стига до самото сърце на Европа и разкъсва Германия на две, но под ръководството на Мао Цзе-дун комунистически Китай изпъква като все по-могъщ съперник за завладяването на света. При това, в епохата на ядреното оръжие всяка широкомащабна агресия неизбежно би застрашила човечеството със самоунищожение и тогава не би имало нито завоеватели, нито завоювани. При тази ситуация Хрущов, който наследява Сталин като новия господар на Русия, възприема по-гъвкаво поведение, прогласявайки доктрината за *“мирно съвместно съществуване”*. Идеята е експанзията на комунистическа Русия да продължи, но без да се поема риска от всеобщ сблъсък. За целта Хрущов, а по-късно и Брежнев се опират на световната комунистическа мрежа, както и на онези диктатори, които са взели властта след освобождаването на съответните страни от колониална власт и които изпъкват с дълбоката си омраза срещу Запада. Все пак с декларацията си от 1968 г., че няма да позволи на никоя страна да се завърне към *“капитализма”*, след като веднъж е била вече

²⁶В.Суворов. Последната република. София, “Факел експрес”, 1996.

²⁷История на Всесъюзната комунистическа партия (болшевики). София, Издателство на Българската работническа партия (комунисти), 1947, с.284; Magyar országos levéltár. A Külügyminisztérium Levéltára. Politikai osztály. Budapest, 1940-4/1-943, f.7 (Bruxelles, 1940, február 17-én); В.Суворов. Ледоразбивачът. Русе, “Стодис”, 1993, с.21.

²⁸Е.Войтър. Európa megrablása. A balti államok bekebelezésének története dokumentumok tükrében 1939-1989. Budapest, Szabad Tér Kiadó, 1989, 141-174.old.

съветизирана, Брежнев всъщност въвежда в експанзионистичната си схема и някои отбранителни елементи.²⁹

Москва надали има и друг избор, тъй като в този момент Мао вече е започнал да подготвя една война на *“световното село”* начело с Китай срещу *“световния град”*, включващ не само Съединените щати и техните съюзници, но и съветската империя, смятана за също толкова *“реакционна”* сила. Пекин се опитва да намери опора дори в Европа и съумява да спечели на своя страна Албания, като контролира известно време също така Камбоджа в Индокитай. През 70-те години на ХХ в. на практика всичките марионетни режими, натрапени от московските агенти в Ангола, Мозамбик и Етиопия, трябва да се бият срещу въоръжени партизански формирования, спонсорирани от китайците. Твърде е показателно, че руският комунизъм се срутва веднага след като за пръв път от 1917 г. насам е отблъснат в опита си да завладее още една страна – Афганистан. Проблемът е, че и ръководителите на посткомунистическа Русия не са се отказали ни най-малко от агресивните маниери на своите предходници.³⁰

Руско-китайският антагонизъм от 60-те и 70-те години на ХХ в. е предопределен от факта, че са налице два кандидата за световно господство, а планетата е само една. Същото се отнася и за неизбежността на войната между комунистическа Русия и националсоциалистическа Германия през 30-те и 40-те години на ХХ в. Още в началото на 20-те години Хитлер подчертава изрично в *“Моята борба”*, че така наречените арийци са *“висша раса”*, а като най-чистите нейни представители немците имат отговорността да изпълнят своята *“историческа мисия”* да спрат *“еврейската заплаха”*. Нещо повече: *“Една държава, която в епохата на расово отравяне се посвещава на грижата за най-добрите си расови елементи, трябва един ден да стане господар на Земята.”*³¹

Хитлер си дава сметка, че за да постигне световно господство, Германия се нуждае от съюзници, сред които е и фашистка Италия. Наистина амбициите на Мусолини са много по-скромни и по всичко личи, че блянорете за нова римска империя не пречат на плановете на Хитлер. И Хитлер, и Мусолини искат да осъществят експанзията си с война, но никой от тях не е мислил за световна война. Същото се отнася за Салаша, който се стреми да създаде Дунавско-карпатска федерация под унгарско надмощие, без да си прави много-много труд да разбере дали неунгарските народи желаят да влязат в такава федерация. По-интересно е становището на Корнелиу Кодряну, тъй като Румъния е напълно доволна от резултатите от Първата световна война. Единствената ѝ грижа е да запази териториалните си придобивки от ревизионистичните искания на България, Унгария и най-вече на комунистическа Русия, която застрашава самото съществуване на Румъния като държава. За целта Букурещ се осланя преди всичко на съюза с Франция, но Кодряну осъжда демократичната идеология на този съюз и стига в края на краищата до непоклатимия извод, че териториалната цялост на Румъния може да се гарантира единствено от Хитлер и Мусолини. Видкун

²⁹П.Кенеди. Възход и падение на великите сили. Т.2. София, Издателство на Министерството на отбраната “Св.Георги Победоносец”, 1997, с.61 и 175; Дипломатическият словарь. Т.2. Москва, Государственное издательство политической литературы, 1961, с.297-300.

³⁰Я.Бугайски. Студен мир. Новият империализъм на Русия. София, “Гутенберг”, 2006.

³¹A.Hitler, Op.cit., S.703 und 782.

Куислинг също иска да вмъкне Норвегия в националсоциалистическата експанзия от името на *“северната раса”*.³²

Няма съмнение, че фундаменталистки Иран също се стреми да подчини света. Това произтича от едностранното тълкуване на *джихада* не като борба за вътрешно пречистване, а като безмилостна война за завладяването на Земята за Аллах. Проблемът е, че според ислямската традиция световната мюсюлманска държава или халифатът трябва да има за халиф арабин като член на нацията, на която принадлежи и Мохамед. Иранците обаче не са араби, а на всичкото отгоре са шиити, които възлизат едва на 10% от цялата мюсюлманска общност. При все това над 80% от терористичните атаки, извършени през 80-те и 90-те години на ХХ в., са дело на Иран.³³

II. МИТОВЕ НА ИСТОРИЧЕСКАТА ПАМЕТ

7. Митът за *“справедливите”* и *“несправедливите”* войни

Тоталитарното кръвопролитие често се оправдава с мита за *“справедливата война”*, но по всичко личи, че този мит съществува, откакто има войни. Във всяка война участват най-малко две страни, което означава, че са налице най-малко две непримирими гледни точки. Така българските историци винаги обрисуват падането на България под византийска власт през 1018 г. като голяма национална трагедия, но всъщност византийците просто си завоюват обратно териториите, които са загубили в резултат на българското нахлуване през 680-681 г. Несъмнено една от най-трагичните катастрофи за християнския свят е завладяването на Цариград от османските турци през 1453 г., но от турска гледна точка това събитие бележи първата им крачка по пътя на европеизацията.

Войната от 1877-1878 г., която бележи завършека на *Голямата източна криза*, се повежда главно в отговор на кланетата, извършени от мюсюлмани върху християни в резултат на Априлското въстание от 1876 г. Това е война на Русия, Румъния, България, Сърбия и Черна гора срещу Турция и тя често се окачествява от българите като *“Освободителната война”*. Всъщност обаче турците бранят своето отечество, черногорците се опитват да ликвидират колкото могат повече албанци, сърбите завземат Нишко, където по онова време живеят предимно българи, докато целта на Русия е да анексира останалите български земи. Румъния, която е дотогава васално княжество под османско върховенство, се бие за своята независимост и в крайна сметка я получава, но под диктата на Русия Букурещ трябва да отстъпи Южна Бесарабия на руснаците в замяна на Северна Добруджа, населявана по онова време най-вече от турци и българи, но от твърде малко румънци.

С други думи, войната от 1877-1878 г. предизвиква повече национални проблеми, отколкото решава. Балканските войни от 1912-1913 г. логично произтичат от Берлинския договор от 1878 г. Агресорите са несъмнено България, Сърбия, Черна гора и Гърция, макар че прокламираната им цел е освобождението на онези българи, сърби и гърци, които са все още под османска власт.

³²Пл.С.Цветков. Европа през ХХ век. Ч.1. София, Нов български университет, 2002, с.122-303.

³³Вл.Чуков. Цит.съч., с.64-82, 159 и 392-407.

Напредващите християнски армии, а най-вече опълчението подхвърлят мирното мюсюлманско население на жестокости и кланета, а опитът на България да превземе Солун кара гърците да се съюзят със сърбите срещу българите. Сърбите пък търсят обезщетение за анексията на Босна и Херцеговина от Австро-Унгария в завладяването на Македония, населявана тогава най-вече от хора от българско потекло. Междусъюзническата война от 1913 г. е предизвикана от българската атака по сръбските и гръцките позиции, но София надали е имала друг избор, тъй като сърбите и гърците се канят да нахлуят заедно в България. Този път жертви на кланетата и жестокостите са главно българи.

В Югоизточна Европа Първата световна война е до голяма степен продължение на балканските. Обикновено вината се приписва на Австро-Унгария заради нападението срещу Сърбия в отговор на убийството на австро-унгарския престолонаследник ерцхерцог Франц Фердинанд от сръбски националисти. Още по-тежки са обвиненията срещу Германия заради това, че погазва белгийския неутралитет, за да елиминира Франция преди руснаците да имат време да мобилизират армията си. Германците просто не могат да си позволят обаче военни действия на собствената си малка територия, докато за руския самодържец Николай II конфликтът предлага отличната възможност да осъществи вековния блян за завладяването на Цариград и той насърчава сърбите да бъдат непримирими спрямо Австро-Унгария. С други думи, Русия в никакъв случай не е по-малко агресивна от Германия или Австро-Унгария. Войната не е и борба на демокрацията срещу тиранията, както твърдят французите, тъй като руският им съюзник очевидно никак не е демократичен. Германците, австрийците и унгарците пък претендират, че се бият срещу руския деспотизъм, но турският им съюзник надали е по-малко деспотичен.

Претенцията на Великобритания и Франция, че водят война на демокрацията срещу деспотизма, получава известна меродавност едва след руската революция от март 1917 г., когато новото революционно правителство сериозно се стреми да превърне Русия в най-напредналата демокрация в света, а най-вече след влизането на Съединените щати в конфликта през април същата година. През ноември 1917 г. обаче болшевиците начело с Ленин брутално прекъсват краткотрайния демократичен експеримент, а към есента на 1918 г. победоносните французи и британци не възнамеряват ни най-малко да се придържат към принципите за справедлив мир, формулирани от американския президент Уудроу Уилсън в 14 точки в началото на 1918 г. Наистина поляците, чехите, финландците, естонците, латвийците и литовците се сдобиват най-сетне с независимост, но Франция и Великобритания запазват и дори разширяват колониалните си империи. Не без натиска на малките си европейски съюзници те натрапват също така на Германия, Австрия, Унгария, Турция и България крайно тежки условия. Цялата ситуация е противоположна за осигуряването на някакъв траен международен мир.

Може да се каже, че Втората световна война започва през 1937 г. с японското нападение срещу Китай, доколкото този сблъсък става по-късно част от световния конфликт. Японската икономика страда от високите митнически прегради, издигани не само от Великобритания и Франция, но и от Съединените щати. Тези ограничителни мерки карат нарастващ брой водещи японски военни, които през 30-те години на XX в. контролират все по-безапелационно

правителството, да стигнат до мисълта, че страната им трябва да си създаде свое собствено жизнено пространство или колониална империя в Далечния изток. Теорията за *“жизненото пространство”* е съществен елемент и в доктрината на Хитлер. Той възнамерява да осъществи експанзията на Германия за сметка на Русия, но преди това смята да елиминира Франция и Великобритания. Общата омраза срещу западните *“плутократи”* прави възможна временната коалиция между Третия райх и Съветския съюз, която трае от 23 август 1939 г. до 22 юни 1941 г.

Подир японското нападение срещу Пърл Харбър на 7 декември 1941 г. Съединените щати трябва да избират между две злини. Едната е да допуснат японците да завладеят целия тихоокеански регион, а Хитлер да контролира европейското и дори африканското крайбрежие на Атлантическия океан. Другият вариант е да се съюзят със Сталин срещу Германия и Япония, като нахранят руския диктатор с Източна Европа. От гледна точка на американските интереси втората възможност е при всички случаи несравнено по-малкото зло. При все това войната срещу националсоциалистическа Германия и Япония се изкарва за борба в отбрана на демокрацията срещу *“фашистката агресия”*. Източноевропейците трябва да заплатят за свободата на Запада, заменяйки една форма на тоталитарна окупация с друга, заменяйки нацисткия режим със съветски.

Следващите петдесет години са белязани от усилията на Съединените щати и техните съюзници да спрат комунистическата агресия, но израелско-арабският конфликт не е част от тази борба, макар че в блискоизточната драма се намесват и САЩ, и Русия. Ситуацията е от всяка гледна точка уникална, тъй като две нации – израелците и палестинците – имат за свое отечество една и съща територия. Първоначално Държавата Израел, прокламирана през 1948 г., се поддържа както от Вашингтон, така и от Москва, което се дължи на мощните антиколониални емоции и на двете свръхсили. От края на 40-те години на XX в. обаче Сталин започва да гледа на Израел като на застрашително оръжие на международното еврейство. Неговият антисемитизъм се споделя също така от наследниците му, макар и в донякъде по-мека форма. От Хрущов нататък Съветският съюз непрекъснато поддържа арабите срещу израелците, докато Съединените щати стават най-мощния и верен съюзник на Израел.

За разлика от израелоарабския антагонизъм корейската война от 1950-1953 г. е пряк сблъсък между комунизма и Запада. Агресията на комунистическия Север е инициатива по-скоро на Мао, отколкото на Сталин, но двамата диктатори действат повече или по-малко заедно. Войната завършва с примирие, което дава повече териториални придобивки на Юга, отколкото на Севера, но макар че Съединените щати са воювали в името на свободата и на Обединените нации, Югът трябва да премине през дълга поредица от авторитарни режими. Република Корея става напреднала и работеща демокрация едва през 80-те години на XX в., докато Северът остава под властта на най-крайната и изстребителна форма на комунизма в днешния свят.

Виетнамската война, която трае от 1961 до 1975 г., се оказва катастрофа за Съединените щати и изобщо за демокрацията. В конфликта загиват 55 000 американци, а авиацията на САЩ пуска върху Виетнам повече бомби, отколкото през цялото време на Втората световна война, и то по всички фронтове. Самата

идея да се помага на един корумпиран и недемократичен режим срещу комунистическата агресия предизвиква все по-широко недоволство в самите Съединени щати. Войната завършва с комунизацията не само на Виетнам, но и на целия Индокитайски полуостров.

С други думи, Съединените щати често действат според формулата, че враговете на нашите врагове са наши приятели. Президентите Джими Картър и Роналд Рейгън са може би първите, които се опитват да променят този порочен модел. По-специално администрацията на Рейгън не само оказва помощ на антикомунистическите партизански сили в Никарагуа и не само смазва опита на кубинския диктатор Фидел Кастро да натрапи контрола си върху малката карибска островна държава Гренада, но насърчава дискретно демократизацията в страни като Чили и Салвадор. От друга страна обаче муджахидините, които се борят срещу съветските окупатори в Афганистан и се радват на щедра американска поддръжка, създават по-късно ядрото на най-страшната терористична организация в света – Ал Кайда, осъществила нападенията срещу Световния търговски център в Ню Йорк и срещу Пентагона във Вашингтон на 11 септември 2001 г. Твърде разнопосочни са и резултатите от двете войни срещу иракския диктатор Садам Хюсеин, които завършват с победата на САЩ и техните съюзници, но дълго време не може да се постигне траен мир поради продължаващите терористични атаки предимно срещу цивилното население.

8. Кой разпали Втората световна война?

През изминалите двадесет години от падането на Берлинската стена борбата срещу световния тероризъм заменя отбраната на демокрацията срещу комунистическата агресия, но това време не изглежда да е достатъчно за преоценка на причините за Втората световна война. Повечето историци, политолози и журналисти продължават да вярват, че вината за тази война е едва ли не изцяло на хитлеристка Германия. В действителност от Ленин нататък всички тактически инициативи на съветската дипломация целят да разпалят нова световна война между победителите и победените в първата. За тази цел Сталин сключва през 1935 г. съюз с Франция и Чехословакия и нарежда на Коминтерна да създава *“народни фронтове”* за борба срещу *“фашизма”*. През 1936 г. такъв *“народен фронт”*, поддържат от местните комунисти, печели парламентарните избори във Франция и формира правителство начело с Леон Блум, който е социалист от еврейско потекло, а това само по себе си изключва всякакъв шанс за разбирателство с Третия райх. През есента на 1938 г. Сталин се убеждава обаче, че Великобритания и Франция не са готови да воюват срещу националсоциалистическа Германия заради Чехословакия и решава да заложи на Хитлер.³⁴

³⁴В.Суворов. *День-М*. Москва, АО “Все для вас”, 1994; A.J.P.Taylor. *The Origins of the Second World War*. Harmondsworth, Penguin Books, 1963; Г.Городецкий. *Миф “Ледокола”*. Москва, “Прогресс-Академия”, 1995; Пл.С.Цветков. *Между руския комунизъм и германския националсоциализъм (средните и малките държави в европейската политика до Втората световна война)*. София, “Херон-Прес”, 1998; Х.Аренд. *Тоталитаризмът*. София, “Панорама”, 1993.

Подобно на Ленин и Сталин, Хитлер иска да завладее света, но за разлика от Ленин и Сталин той не желае нова световна война. Намерението му е да постига целите си постепенно, като натрапва волята си върху жертвите си една след друга, изолирайки ги предварително от реалните или потенциалните им съюзници. Така през март 1938 г. Третият райх поглъща Австрия, след като Мусолини е уверил Хитлер, че Италия няма да се намесва в полза на австрийците, а Великобритания и Франция дават да се разбере, че ще се ограничат само с устни протести. По същия начин националсоциалистическа Германия може да анексира судетския район и да наложи надмощието си върху остатъчна Чехословакия, след като двете големи западноевропейски демокрации капитулират напълно пред ултиматума на Хитлер.³⁵

На 10 март 1939 г. Сталин всъщност денонсира съюзните си договори с Франция и Чехословакия като разгласява публично, че съветската външна политика трябва да се стреми *“към мир и укрепване на търговските връзки с всички страни”* и че СССР не бивало да допусне да бъде вмъкнат *“в конфликт от провокаторите на войната, които са привикнали да вадят кестени от огъня с чужди ръце.”* Така руският диктатор пряко насърчава Хитлер да доунищожи Чехословакия, като анексира Чехия и прокламира независимостта на Словакия, но под германска окупация. Британците и французите си дават най-сетне сметка, че амбициите на Хитлер далеч надхвърлят традиционните германски искания за преразглеждане на Версайския договор и че е застрашено самото съществуване на страните им. В този момент се разбира също така, че следващата жертва на Третия райх ще бъде Полша. Великобритания дава едностранни гаранции на Полша в случай на германско нападение и същевременно Обединеното кралство и Франция започват да преговарят с комунистическа Русия за тристранен съюз срещу Германия. В началото на май 1939 г. обаче Сталин заменя своя външен министър М.Литвинов, който е евреин, с В.Молотов, който е етнически руснак и заема много по-влиятелна позиция в съветския партиен и държавен апарат. В следващите седмици руснаците преговарят едновременно с британците и французите, от една страна и с германците, от друга, но още от самото начало Молотов засипва британските и френските пратеници с неприемливи искания. Сред тях е и това за предварителното съгласие на Обединеното кралство и Третата република с окупацията на Полша и други източноевропейски държави от *“червената армия”*, когато Сталин намери за добре. Поне на този етап Великобритания и Франция не могат по никакъв начин да обрекат източноевропейците на съветизация, докато Хитлер се стреми да постигне колкото се може по-скоро сделка с руснаците, тъй като се притеснява, че лошото време в края на 1939 г. ще го накара да отложи замисленото нахлуване в Полша.³⁶

В крайна сметка на 23 август 1939 г. германският външен министър Йоахим фон Рибентроп пристига в Москва, за да подпише с Молотов *Пакт за ненападение*, който бележи началото на временния съветско-нацистки съюз. Полша е нападената

³⁵G.Weinberg. The Foreign Policy of Hitler's Germany: diplomatic revolution in Europe, 1933-36. Chicago, University of Chicago Press, 1970.

³⁶И.Сталин. Въпросите на ленинизма. София, Издателство на Българската комунистическа партия, 1951, с.664-665; Пл.С.Цветков. Съветско-нацистката сделка. Средните и малките държави в европейската политика март - септември 1939. София, “Херон Прес”, 1999.

от “вермахта” и от “червената армия” и поделена между двете тоталитарни държави. В *Договора за дружба и за границата*, сключен след края на полската кампания на 28 септември 1939 г., Третият райх и Съветският съюз си поделят не само Полша, но цяла Източна Европа. Хитлер се съгласява да предаде на Сталин Литва, Латвия, Естония, Финландия, Бесарабия, а по-късно и Северна Буковина.

Като добър немец Хитлер никога не би рискувал война на два фронта и той по никакъв начин не би нападнал Полша при наличието на британско-френско-руски съюз. Германският диктатор възнамерява да елиминира най-напред Франция и Великобритания и да започне война срещу руснаците не по-рано от 1943-1945 г. Сталин прави всичко възможно, за да предизвика сблъсък между големите западноевропейски демокрации и Третия райх и да изчака, докато те се изтощат достатъчно, за да не могат да окажат забележимо противодействие на “червената армия”. “Вермахтът” е готов за “*светкавична война*” само в сравнително ограничен размер, докато съветските въоръжени сили са подготвяни за нова световна война. Това се доказва още през август и септември 1939 г., когато руснаците унищожават цяла японска армия в Далечния изток. Катастрофата кара японците да се откажат от всякакви планове за война срещу Съветския съюз и да пренасочат усилията си към завладяването на Югоизточна Азия и Тихия океан.

Сталин се натъква на неочакван отпор от страна на финландците, но съумява да анексира Литва, Латвия и Естония, докато Хитлер нахлува в Дания, Норвегия, Белгия, Люксембург, Нидерландия и Франция. Когато “червената армия” окупира части от Румъния, а именно Бесарабия и Северна Буковина, Хитлер изведнъж схваща, че не може да окаже никакво противодействие, ако руснаците решат да обсебят и румънските петролни находища. Москва категорично не желае да се откаже от вековната си амбиция да завладее Балканите и на първо място Цариград и Протоците, което е абсолютно неприемливо за Хитлер. Към есента на 1940 г. Сталин започва да съсредоточава гигантска военна мощ по границите с Финландия, Германия, Унгария и Румъния и за планираното съветско нападение има обилни документални свидетелства. Хитлер няма друг избор освен да удари пръв, и то преди да елиминира Великобритания. Така Германия попада за пореден път в капана на войната на два фронта.

За Втората световна война могат да бъдат обвинени твърде много държави. Безкомпромисността на победителите в Първата световна война изиграва решаваща роля в полза на Хитлер. Междувоеният изолационизъм на Съединените щати лишава Европа и света от надеждна отбрана срещу тоталитарната агресия. Надали може да има обаче съмнение, че ключът към избухването на Втората световна война в Европа се държи от Сталин, без чието насърчение и съучастие Хитлер никога не би започнал своята първа малка “светкавична война” през септември 1939 г.³⁷

³⁷Д.Волкогенов. Триумф и трагедия. Политический портрет И.В.Сталина. Кн.2. Ч.1. Москва, Издательство Агентства печати Новости, 1989; Вл.Карпов. Маршал Жуков, его соратники и противники в годы войны и мира.-Знамя, 1989, кн.11, с.113-118; G. von Rauch, R.Misiunas, R.Taagepera. A balti államok története. Budapest, Osiris-Századvég 2000; G.Weinberg. The Foreign Policy of Hitler's Germany: starting World War II, 1937-1939, Chicago, University of Chicago Press, 1980.

9. Митът за “турското робство” и за “освободителната мисия” на Русия

Балканите изпъкват с голямата сила на своите политически и историографски митове. Един от най-мощните сред тях е този за османската власт като главната, ако не и единствената пречка за изостаналостта на региона. От само себе си се разбира, че няма добро чуждо владичество и че османското не е някакво изключение в тази насока. Османските турци не променят обаче заварената обществена и политическа система, която не се различава съществено от собствената им традиционна структура. Не само в Османска Турция, но и във Византийската империя и средновековна България земята е под върховната собственост на държавата, а религиозните институции са неделима част от държавноадминистративната система. Подир завладяването на Балканите от турците тази ситуация дори леко се подобрява, тъй като султанът е мюсюлманин и като такъв не се намесва така пряко във вътрешните работи на църквата, както това са правили византийските императори и българските царе. Другояче казано, при турските султани църквата се сдобива със степен на автономия, която никога не е имала преди и която си остава немислима за Русия.³⁸

Митът за “турското робство” възпроизвежда архетипа за “златния век”, последван от травматично събитие, което ни е довело до печалното днес. В епохата на османското владичество “златният век” се свързва със средновековна България, а травматичното събитие е завладяването на Балканите от турците. Основни фигури в тази схема са *Основателят*, *Покръстителят* и *Освободителят*. Трагедията на българите е, че един от най-изтъкнатите им писатели – Иван Вазов – насажда трайно легендата, че *Освободителят* е всъщност Русия, руският цар, руският генерал, руският войник. Всъщност русофилството е внесено в България от Русия заедно с панславизма, който неизбежно включва и антисемитизма. До голяма степен това е едно промиване на мозъците, изобилно заплащано и грижливо организирано от руските самодръжци.³⁹

Русофилството и панславизмът са неотделими от догмата за Москва като “Трети Рим”, предопределен да завладее света за “истинската” православна вяра. Специално се набляга на Цариград, който става още по-притегателен през XVIII и XIX в. заради ключовата си стратегична позиция. Панславизмът преднамерено игнорира дълбоките културноцивилизационни различия между отделните нации с предимно славянско потекло. Освен това някои народи, имали злополучието да се изпречат на пътя на Русия към Цариград, са на бърза ръка определени като славянски, макар и да нямат съществени славянски елементи в родословието си. Такъв е случаят с румънците, албанците и българите, но само българите възприемат това с готовност поради кръвосмразяващия страх от родството им с турците.⁴⁰

³⁸St.J.Shaw. History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Vol.1. Cambridge University Press, 1976; О.Тодорова. Православната църква и българите XV-XVIII век. София, Академично издателство “Проф.Марин Дринов”, 1997.

³⁹Н.Аретов. Национална митология и национална литература. София, “Кралица Маб”, 2006.

⁴⁰Ив.Пастухов. Българска история. Т.2. София, “Хемус”, 1943; Б.Петвеков [П.Гудев]. Историята на източния въпрос преди освобождението на България (фототипно издание). София, Печатница на Тано Пеев, 1908.

Откъм средата на XVIII в. Русия вижда реални шансове за осъществяването на цариградския си блян и започва поредица от войни за целта. Като че ли отлична възможност за Русия се отваря с *Голямата източна криза*, която се разразява с избухването на босненското въстание през 1875 г. и на Априлското въстание в България през 1876 г. По този повод изтъкнатият руски дипломат граф Н.Игнатиев, за когото сърбите и българите в никакъв случай не са нации, а само две славянски племена, изрично определя историческата мисия на Русия като *“завладяването на Провиите, установяване на присъствие в Цариград, освобождаване и обединяване на славяните под ръководството на Русия върху развалините на Турция и Австрия.”*⁴¹

С други думи, балканската стратегия на Русия е несъвместима със самото съществуване на някаква българска държава. Берлинският договор, сключен на 13 юли 1878 г., осуетява до голяма степен руските домогвания в тази насока, но Александър II (1855-1881) и Александър III (1881-1894) не се отказват от усилията да покорят България под една или друга форма. През 1886 г. първият български княз Александър Батенберг е детрониран, за да бъде заменен не с някой друг, а със самия руски император. Под ръководството на Стефан Стамболов националните сили съумяват да спасят страната от руско владичество, но в следващите години Александър III не пести сили, за да подкупва щедро влиятелни български политици и журналисти. Тактиката има дотолкова ефект, доколкото русофилите могат да спечелят парламентарните избори през 1901 г., когато покриват едва ли не цялата страна с паметници в чест на руските *“освободители”* и през 1911 г., което се оказва фатално за България. Именно тогава русофилското правителство на Иван Гешов и Стоян Данев следва безпрекословно руските нареждания, но това не пречи на цар Николай II да насъска Сърбия, Гърция и Румъния да нападнат България през 1913 г.⁴²

Самият факт, че веднага след болшевишкия преврат от 1917 г. много социалисти, които дотогава са били русофоби, стават на бърза ръка пламенни русофили, а дотогавашните русофили се обръщат срещу съветска Русия, доказва убедително, че българското русофилство е външен продукт. Комунистическият терор подир окупацията на България от *“червената армия”* през септември 1944 г. се придружава от такова промиване на мозъците, че българите стават може би единствения народ в света, наричащ *“освободители”* собствените си завоеватели. Подчинението на комунистическа България спрямо Москва се осигурява от местното подразделение на КГБ, тъй като вождовете на Съветския съюз не могат да отслабят хватката си върху една страна, граничеща с две натовски държави – Гърция и Турция, като Турция държи при това най-мощната армия в НАТО след тази на САЩ.⁴³

Русофилството си има обаче своите опоненти в България още през XVIII и XIX в. Георги Раковски отхвърля славянския мит за потеклото на българите, търсейки връзка между българския и най-старите индоевропейски езици. Той предупреждава сънародниците си и за руската *“убийствена политика”* спрямо тях. За разлика от Раковски водачът на радикалното крило на църковнонационалното

⁴¹Н.П.Игнатиев. Записки (1875-1878). София, Издателство на Отечествения фронт, 1986, с.818.

⁴²Н.Станев. История на нова България. Б.м., “Хераклит”, б.г..

⁴³Г.И.Марков. Задочни репортажи за България. София, Профиздат, 1990.

движение Стоян Чомаков приема легендата за славянския корен на българите, но той разглежда славяните като неделима част от европейската цивилизация и твърди, че руснаците изобщо не били славяни. Русофилството се оказва спънка и пред европейската интеграция на България, но след като са се изминали повече от сто години подир османската власт е крайно време за обективен и колкото се може по-малко емоционален прочит на един съществен период от българската история.⁴⁴

10. Санстефанският и Берлинският договор

Сериозна пречка пред един по-обективен подход към епохата на османското владичество е санстефанският мит, който също е продукт на руската пропаганда, но легендата, че Санстефанският договор от 3 март 1878 г. бил отбелязал началото на независимостта на съвременна България, се споделя широко от учените дори днес. Всъщност освобождението на България от османска власт е дълъг и постепенен процес. Първата крачка е учредяването на Българската екзархия през 1870 г., тъй като според османското право независимата църква е и форма на политическа автономия.⁴⁵

Проблемът е, че за тази крехка автономия няма международни гаранции и тя зависи изцяло от волята на султана. Освен това модернизацията на Османската империя е неотделима от нейната централизация, което застрашава пряко новопридобитата автономия. На всичкото отгоре османските власти нямат нито желанието, нито силата да осъществяват реформите, прокламирани от султана. При тази ситуация радикалните кръгове решават да организират въоръжено въстание, за да предизвикат намесата на водещите европейски държави, което означава преди всичко намесата на Русия. Априлското въстание от 1876 г. дава ново измерение на Голямата източна криза, избухнала с въстанието в Босна и Херцеговина през 1875 г. При масовите протести срещу кланетата, извършени от мюсюлманите срещу въстаниците, руският император Александър II стига до мисълта, че е узряло времето за подновяване на агресията срещу Турция. Австро-Унгария също възнамерява да се намеси, за да окупира Босна и Херцеговина. През юни 1876 г. Сърбия и Черна гора оповестяват война на Турция, но сърбите са победени и Русия и Австро-Унгария сключват две споразумения, предвиждащи окупацията на Босна от австро-унгарците и на България от руснаците. Никоя от двете сили няма интерес от възникването на силна и обединена християнска държава на Балканите.⁴⁶

През април 1877 г. Русия и Румъния декларират война на Турция и към войските им се присъединяват около 35 000 български доброволци – опълченци и

⁴⁴Г.С.Раковский. Няколко речи о Асеню Първому, великому царю българскому и сину му Асеню Второму. Белград, Печятано в кн.сърб. книгопечатница, 1860; Г.С.Раковский. Преселение в Русия или руската убийствена политика за българити (фототипно издание). София, "Глобус 91", 1998; И.Тодев. Д-р Стоян Чомаков (1819-1893). Живот, дело, потомци. Ч.1-2. София, Академично издателство "Проф.Марин Дринов", 2003.

⁴⁵П.Ников. Възраждане на българския народ. Църковно-национални борби и постижения. София, "Наука и изкуство", 1971; З.Маркова. Българската екзархия 1870-1879. София, Издателство на Българската академия на науките, 1989.

⁴⁶Международни актове и договори (1648-1918). София, "Наука и изкуство", 1958, док.№88, с.136-137 и док.№89, с.138-140.

четници. През декември 1877 г. враждебните действия срещу Турция се подновяват и от Сърбия. В началото на 1878 г., след като губи 37 014 войници – убити или ранени – руската армия стига до предградията на Цариград и Османската империя капитулира. Предварителният мирен договор е подписан в Сан Стефано близо до Цариград. Той предвижда създаването на автономно българско княжество, обхващащо Мизия, Тракия и повечето от Македония с широк излаз на Черно и Бяло море, но страната е турена под руска администрация без международен контрол. При това няма никакви разпоредби за времето, в което руската армия трябва да се изтегли от България. С други думи, Санстефанският договор е договор за безсрочната окупация на България от Русия.⁴⁷

Както може да се очаква, руснаците се държат в България като в окупирана територия. Структурите на Българската екзархия са подчинени изцяло на руската администрация. Произволът е толкова драстичен, че първият български екзарх Антим I споделя пред един свой приятел руснак: *“Вие, русите, ни избавихте от турците, благодарим ви за това; но кой ще ни спаси сега от вас, русите?”* По признанията на един руски дипломат все повече българи започват да предпочитат *“турското владичество пред могъществено покровителство на Царя Освободител”*⁴⁸

Александър II си дава обаче сметка, че на този етап останалите европейски сили няма да позволят на Русия да анексира България и решава да ореже колкото се може повече територията на бъдещото българско княжество. Австро-Унгария държи на разделянето на България на две автономни държави, но заедно с Германия Хабсбургската империя е готова да даде на Южна България излаз на Бяло море и земите до река Вардар. Освен това Виена и Берлин са склонни да се съгласят на международно гарантирана автономия и за земите на запад от Вардар, но за Русия това е прекалено много. Александър II и правителството му тръгват на сближаване с Великобритания и в края на май 1878 г. руският посланик в Лондон Шувалов и британският външен секретар Солсбъри подписват споразумение за разпокъсването на България на васално княжество между Балкана и Дунава, но без Северна Добруджа и на автономната област под името Източна Румелия между Балкана и Родопите. Цяла Македония, Беломорието и Одринска Тракия трябва да останат под пряка османска администрация.⁴⁹

Тези териториални разпоредби се предлагат на останалите европейски сили именно от Великобритания и Русия. В сетната минута се решава, че Софийско ще влезе в Княжество България, докато Нишко, което дотогава е част от Българската екзархия, трябва да се отстъпи на Сърбия, а Северна Добруджа, която също се намира дотогава в екзархийските граници, се предава на Румъния. Берлинският договор, който е подписан от Русия, Великобритания, Германия, Австро-Унгария, Франция, Италия и Турция, ограничава обаче времетраенето на руската окупация на девет месеца, налага върху руската администрация в България международен

⁴⁷ Пак там, док. №94, с.147-155.

⁴⁸ С.Радев. Строителите на съвременна България. Т.1. София, “Български писател”, 1973, с.164; Окупационен фонд, основан за създаване на руско-дунавска област. Русе, “Сексагинта преста”, 1993, с.6-7.

⁴⁹ К.Косев. Бисмарк, Източният въпрос и българското освобождение 1856-1878 г. София, “Наука и изкуство”, 1978, с.399-453; Ф.Бамберг. Източният въпрос. София, Издателско ателие “Аб”, 2003, с.551-552.

контрол и изрично задължава Русия да изтегли всичките си войски от България в рамките на три месеца след изтичането на деветмесечния окупационен период. Така България е жестоко разпокъсана, но е спасена като държава.⁵⁰

Първоначално българският суверенитет е ограничен от върховенството на султана, но то е по-скоро теоретично, отколкото действително. В действителност България зависи несравнено повече от Русия, отколкото от Турция. Наистина Берлинският договор принуждава руската администрация да свика Учредителното събрание, с което българите получават върховната власт върху собствената си страна. Дори и след изтеглянето на руските войски обаче уж българската армия попада изцяло под командата на руски офицери, военният министър е неизменно някой руски генерал и никое българското правителство няма смелостта да вземе някое по-съществено решение, без предварително да се допита до пратениците на Русия. България тепърва трябва да се освобождава от руската хегемония, но си остава фактът, че Санстефанският договор не е нищо друго освен опит османското върховенство да бъде заменено с руско владичество.

11. Митът за “диктатора Стамболов”

Руската хегемония се отхвърля трайно едва от 1885 г. нататък, а в борбата за национална независимост централна роля изиграва революционерът, политикът и държавникът Стефан Стамболов. Твърде е показателно, че руската пропаганда бърза да го изкара за кръвожаден диктатор сякаш в знак на “благодарност”. Тъжното е, че подобно на санстефанския мит легендата за диктатурата на Стамболов е дълбоко вкоренена дори и в посткомунистическата историография.

Поведението и маниерите на Стамболов могат да бъдат разбрани единствено в контекста на зараждането и първоначалното развитие на българската парламентарна система. През 1845 г., благодарение на реформите, предприети от Високата порта под натиска на Великобритания и Франция, българите и турците избират Съдебен съвет. Макар че това учреждение има само консултативни правомощия, това е първият случай на един вид парламентарни избори в историята на Турция и България. Примерът е достатъчно насърчителен, за да накара българите да започнат през 50-те и 60-те години на XIX в. да свикват свои собствени народни събрания, още преди да се слобият със своя собствена държава. Опитът предопределя парламентарния и демократичен характер на Българската екзархия, създадена през 1870 г. С конституцията, одобрена от Учредителното събрание в старата българска столица Търново през 1879 г., България става петата парламентарна демокрация в света след Съединените щати, Франция, Швейцария и Гърция, опряна на всеобщото избирателно право за всички пълнолетни мъже и на отговорността на изпълнителната власт пред законодателната. България притежава също така една от най-напредналите училищни системи със задължително начално образование, но в една предимно селска страна образованите слоеве имат твърде ограничени възможности за професионална кариера. Икономиката се отличава със силното присъствие на държавата и повечето образовани и предприемчиви личности могат да изкарват прехраната си само като държавни и административни

⁵⁰Международни актове..., док.№94, с.155-168.

служители или като получават държавни поръчки. На всичкото отгоре стопанското развитие е доста бавно с годишен растеж от едва 1,05%. Това може само да засили старата византийско-османска колективистична традиция, в чийто рамки на властта се гледа не като на поемане на отговорност, а като на средство за доходи и оцеляване. Членството или поддръжката на една опозиционна партия често води до нищета и глад. Твърде много изтъкнати политици са готови да се продадат на всеки заинтересуван, а чуждата сила с най-голям интерес към закупуването на политици и държавници е Русия, която вижда в това ефикасно средство за подчинението на България по сравнително мирен начин.⁵¹

Политическата партия, която е спечелила парламентарните избори, често превръща управлението си в диктатура на мнозинството. Това се отнася най-вече за либералите, които се сдобиват на изборите през 1880 г. с мнозинството от парламентарните места. Опозиционната Консервативна партия не вижда друг начин за завръщането си на власт освен с намесата на Русия и нейните генерали. Превратът от април 1881 г. обаче води до диктатура на руските генерали, които третира България като безпомощна колония. В крайна сметка с насърчението на княз Александър Батенберг консерваторите се обединяват с някои умерени либерали, за да се отърват от руските генерали. Възвръщането на парламентаризма осуетява плановете на Русия да използва демокрацията като инструмент за дестабилизация, която да направи неизбежна руската намеса. При тази ситуация руснаците решават да детронират княза и да го заменят със самия цар Александър III. Руският дипломатически агент в София Кояндер пише в прав текст, че *“най-добрият изход би бил окупация на страната и назначаване тук на руски генерал-губернатор с въвеждане на нашите закони в България.”*⁵²

През септември 1885 г. в Пловдив избухва революция и е прогласено Съединението на Източна Румелия с Княжество България. Вбесен, руският самодържец повиква обратно всичките си офицери с надеждата, че по този начин ще дезорганизира младата българска армия и насъсква сръбския крал Милан да нападне българите. Под командването на княз Александър Батенберг обаче българите побеждават сръбите, но през август 1886 г. група офицери, инструктирани и финансирани от руските дипломатически пратеници в София, арестуват княза и го извеждат вън от страната. Пучът пропада по жалък начин, тъй като в качеството си на председател на Народното събрание Стефан Стамболов, който е в този момент в Търново, организира контрапреврат. Под бруталния натиск на руския цар княз Александър трябва в крайна сметка да абдикира, но парламентът одобрява всичките му действия, включително и назначаването на регентство начело със Стефан Стамболов. Народното събрание утвърждава и нов министерски съвет.⁵³

⁵¹М.Иванов. Какво би станало ако... Конструирание хипотезата “развитие без Освобождение” (ръкопис на електронен носител); Р.Даскалов. Българското общество 1878-1939. Т.1. София, “Гутенберг”, 2005, с.249-429.

⁵²Авантюрите на руския царизъм в България по документите на царските архиви. Варна, “Стемо”, 1991, док.№3, с.35.

⁵³П.Семерджиев. Руската империя и Съветският съюз в съдбата на България. Т.1. Ерусалим, Институт “Илия Тодоров Гаджев”, 2001, с.262-263; Кр.Раковски. Русия на Изток. Варна, “Глобус 91”, б.г., с.ХХІ и 128-129; С.Радев. Цит.съч. Т.2, с.7-286.

До този миг повечето правителства са оповестявали извънредно положение по една или друга причина, въвеждайки предварителна цензура върху печата, но всички ограничения от такъв характер трябва да се отменят по време на избирателните кампании. Така либералният кабинет на Петко Каравелов декларира извънредно положение непосредствено след Съединението на Източна Румелия с Княжество България, но ограниченията се премахват за частичните избори, които трябва да осигурят източнорумелийско представителство в Народното събрание. Истинско чудо е, че Регентството начело със Стефан Стамболов не накърнява основните свободи и права повече, отколкото предходните правителства, макар че трябва да се справя с поредица от метежи и терористични действия от страна на руската агентура в България.

Руските пратеници се намесват пряко и в избирателната кампания за Велико народно събрание, което трябва да избере следващия княз. При все това правителството съумява да проведе изборите с колкото се може по-малко инциденти и сблъсъци при дадените условия и националните сили, противодействащи на руския диктат, печелят удобно мнозинство. През октомври 1886 г. русофилите предлагат на Русия услугите си за организирането на преврат, който да докара на българския трон държавен глава според волята на Александър III. През февруари 1887 г. в армията избухва бунт, който отново е дело на Азиатския департамент на руското външно министерство. Самодържецът на Русия се въздържа от пряка окупация на България, тъй като се страхува от международна изолация, а европейската общественост е открито враждебна срещу усилията му да анексира България.

На 7 юли 1887 г. Великото народно събрание избира за княз на България германския принц на австро-унгарска служба Фердинанд Саксбургготски. В съответствие с конституцията новоизбраният княз поверява на Стефан Стамболов формирането на следващия кабинет, който трябва да проведе избори за ново обикновено народно събрание. Това правителство трябва да пресрещне нова поредица от убийства, метежи и широкомащабни терористични акции. На 22 август 1887 г. директорът на *Азиатския департамент* на руското външно министерство Зиновиев разпраща до дипломатическите пратеници на Русия в европейските страни циркулярна директива, според която *“императорското правителство окончателно реши принц Кобургготски като узурпатор да се обяви извън закона.”* На тази база предварително се опрощават всякакви действия срещу новия княз на България: *“На това основание и действията, насочени лично срещу Кобургготски за отстраняването му от България, не могат да се оценяват като предосъдителни и наказуеми.”* На цялата дипломатическа мрежа на Русия е наредено да оказват *“съдействие на благонадеждните лица, изявили готовност да вземат дейно участие в отстраняването на принц Кобургготски от България.”*⁵⁴

Тази екстремна ситуация кара парламента да гласува силно ограничителни мерки върху свободата на печата, което не пречи обаче ни най-малкото на присъствието на забележим брой опозиционни депутати в Народното събрание. При това твърде много опозиционери продължават да търсят и намират пари от Русия. През 1890 г. майор Коста Паница, който се е отличил с жестоките си репресии срещу редица антибългарски заговори, но по-късно преминава на руска

⁵⁴Авантюрите..., док.№63, с.96-97.

страна, прави опит да организира убийството на Фердинанд в самия княжески палат. През март 1891 г. двама убийци, наети от руското външно министерство, се опитват да застрелят министър-председателя Стефан Стамболов, но не го уцелват и убиват придружаващия го финансов министър Христо Белчев. През февруари 1892 г. руснаците изпращат други двама убийци в Цариград, където те съумяват да умъртвят тамошния български дипломатически пратеник Георги Вълкович.⁵⁵

Няма съмнение, че неведнъж правителствените реакции са прекалени. Така през 1892 г. един съд осъжда на смърт русофила Светослав Миларов, който е обесен само заради намерението си да убива, докато някогашният премиер Петко Каравелов получава 9 години затвор за подбудителство. Все пак Миларов е членувал от дълги години в една от терористичните групи, формирани и финансирани от Азиатския департамент на руското външно министерство, като същият департамент е давал щедри парични суми и на Петко Каравелов, за да води русофилската си пропаганда.⁵⁶

Твърде е показателно, че през 1891 г. шепя учители и чиновници с леви виждания прокламират създаването на Българска работническа социалдемократична партия по времето, когато социалдемократията е направо забранена в страни като Германия. Наистина българските социалисти са твърде враждебни към Русия, а един от тях – Димитър Благоев – е женен за сестрата на Георги Живков, изтъкнат поддръжник на Стамболов (отначало регент, а по-късно министър на просветата в правителството му). Все пак е очевидно обаче, че в България при Стамболов има повече свобода, отколкото в Германия при Ото фон Бисмарк.⁵⁷

Не по-малко съществен е и фактът, че в момента, когато Русия отслабва натиска си върху България поради японската експанзия в Далечния изток, Стамболов не се двоуми да започне отмяната на ограниченията върху медиите, гласувани от Народното събрание през 1887 г. Към 1894 г. ситуацията е далеч спокойна и през май същата година Стамболов просто си подава оставката, а това в никакъв случай не е обичайният начин, по който свършва една диктатура. Всъщност Стефан Стамболов не е примерен демократ, но не е и диктатор.

12. Митът за “личния режим” на Фердинанд

Митът за Стефан Стамболов като “*тиранин*” се дължи главно на руската пропаганда. До голяма степен същото се отнася и за така наречения “*личен режим*” на Фердинанд. Още при самото му избиране за княз на България руснаците разгласяват, че Фердинанд бил “*узурпатор*”. Това се подсилва и от типично руската идея, че демокрацията е неприложима за православните и славянските народи. Другояче казано, българите не могат да имат работеща демокрация и подир падането на “*тиранина*” Стамболов те неизбежно са осъдени да се подчинят на

⁵⁵R.Crampton. A Short History of Modern Bulgaria. Cambridge University Press, 1989, pp.34-56.

⁵⁶Д.Саздов. Демократическата партия в България 1887-1908. София, “Наука и изкуство”, 1987, с.23-98; Авантюрите..., док.№168, с.215-216.

⁵⁷R.Crampton. A Short History..., pp.55-56; Българските държавни институции 1879-1986. София, “Д-р Петър Берон”, 1987, с.312.

“личния режим” на Фердинанд. Според теорията за “личния режим” Фердинанд бил имал твърде широки конституционни правомощия и сменял кабинетите, когато си поиска, възползвайки се и от слабостта на политическите партии. Веднага след като бил формиран, новият министерски съвет провеждал предсрочни парламентарни избори и тези избори обикновено се печелели от правителствената партия, чието идване на власт се предопределяло по този начин от монарха.⁵⁸

В действителност Търновската конституция от 1879 г. е до голяма степен моделирана според белгийската конституция от 1831 г., а белгийците обобщават на свой ред английския парламентарен опит. Според Търновската конституция владетелят назначава и уволнява кабинета, има право на вето, както и правото да помилва и е върховен главнокомандващ на въоръжените сили. Освен това той може да разпусне Народното събрание, но в рамките на три месеца трябва да проведе нови парламентарни избори. Най-съществен е обаче чл.18 на конституцията, който гласи: *“Наредбите и распореданията, които излизат от Князя, имат сила в такъв случай, когато те са подписани от надлежните министри, които приемат на себе всичката за них отговорност.”*⁵⁹

Освен всичко останало това означава, че един кабинет може да бъде уволнен само със собственото му съгласие. С други думи, единственият начин да се смени едно правителство е посредством оставката на същото това правителство. Министър-председателят и колегите му са отговорни пред Народното събрание, поради което зависят от волята на парламентарното мнозинство. Същевременно според Търновската конституция първият български владетел, както и всеки нов владетел в случай, че предишният е починал без да остави потомство, се избират от Велико народно събрание. В случай пък, че починалият монарх е оставил престолонаследник, този престолонаследник може да поеме владетелските си правомощия само след като даде клетва за вярност към конституцията отново пред Велико народно събрание, което поне на теория има правото да откаже да го утвърди на трона. Твърде е показателно, че в голямата си част консервативните среди в тогавашна Европа са смятали Търновската конституция от 1879 г. за полурепубликанска.

Наистина до 90-те години на XIX в. изборите в България не са нито честни, нито напълно свободни. Избирателните бюра се излъчват в деня на изборите с явно гласуване, което често води до остри сблъсъци между привържениците на борещите се помежду си партии, а поради страх да не загубят работата си като държавни служители полицаите се намесват обикновено в полза на правителствените кандидати. При тези условия избирателната активност е ниска и не надхвърля 15%-16% от имащите право на глас. От 1894 г. нататък обаче кабинетът на Народната партия начело с Константин Стоилов въвежда нови правила за формирането на избирателните бюра и взема редица мерки за гарантиране на честни избори. Така в началото на XX в. избирателната активност нараства на 55%-65% от имащите право на глас и побоищата по време на избори остават в миналото. Един от недъзите на българската парламентарна демокрация, който не се превъзмогва до самия край на царуването на Фердинанд, е честото прибегване до служебни правителства, чиято единствена цел е да проведат

⁵⁸R.Crampton. A Short History..., pp.37-40; P.Даскалов. Цит.съч. Т.1, с.167-169.

⁵⁹Българските конституции и конституционни проекти. София, “Петър Берон”, 2003, с.27.

следващите парламентарни избори. Същевременно само три народни събрания от общо тринадесет съумяват да изкарат докрай конституционния си мандат – всички останали се избират предсрочно и се разпускат преди края на своя мандат. При все това от 1887 до 1918 г. опозиционните сили заменят управляващите партии или коалиции седем пъти. От друга страна, в разрез с едно широко разпространено, но също толкова погрешно гледище, политическите сили, участващи в едно служебно правителство, могат да спечелят организираните от тях парламентарни избори всичко на всичко четири пъти. На всичкото отгоре в три от тези случая, а именно в края на 1901 и през 1908 и 1911 г. изборите се преценяват като едни от най-свободните и честните в историята на българската парламентарна практика дори от онези, които са ги загубили.⁶⁰

От 1887 до 1918 г. в България не се извършва нито един преврат, докато в повечето южноевропейски страни насилствената смяна на правителството е по-скоро правило, отколкото изключение. През същия период се случват най-малко шест революции и преврати в Португалия, четири – в Турция, два – в Сърбия и два – в Гърция. По стабилност на парламентарните си институции България изглежда по-близо до Великобритания, Белгия и Нидерландия, отколкото до Южна и Източна Европа. Поне в два вота за Народно събрание – през 1901 и през 1913 г. – мнозинството от парламентарните места се печелят от онези политически партии, които не са имали нито един свой човек в правителството, провело изборите. В Белгия за цялото време от 1884 до 1940 г. на власт са клерикалите, които формират било еднопартиен кабинет, било коалиция с някои други партии. Във Великобритания от 1892 до 1918 г. опозицията печели изборите само три пъти.⁶¹

Няма съмнение, че Фердинанд често и дейно се намесва в управлението на страната, но това в никакъв случай не е някакво изключение. През 1899, 1901 и 1903 г. той налага собствения си кандидат за премиер, но опитът му да направи това и през 1907 г. предизвиква такава вълна от недоволство и обвинения в *“личен режим”*, че князът трябва да се откаже от идеята и кабинетът се оглавява от дотогавашния председател на Народното събрание Петър Гудев. Такива намеси на короната в управлението са налице и във Великобритания – през август 1931 г. Рамзи МакДоналд става премиер до голяма степен благодарение на личния избор на крал Джордж V, а през май 1940 г. Уинстън Чърчил поема кабинета в резултат на предпочитанията на Джордж VI. Неведнъж министър-председатели или отделни министри се налагат и от белгийските владетели Леополд II (1865-1909), Алберт I (1909-1934) и Леополд III (1934-1951). Единствената разлика е, че във Великобритания и Белгия намесите на Короната остават скрити за публиката, докато те предизвикват оживени дебати в България. Това би могло да се сметне обаче за предимство на българската демокрация, тъй като освен всичко останало демокрацията означава и прозрачност.⁶²

⁶⁰Н.Станев. Цит.съч., с.103-113 и 136-149.

⁶¹Б.Йелавич. История на Балканите. Т.2. София, “АМАТ-АХ”, 2003, с.34-43; Н.Данова, А.Христакудис. История на нова Гърция. София, “Абагар Пъблишинг”, 2003, с.181-196; А.Н. de Oliveira Marques. Historia Portugali. Т.2. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987, ss.190-404; J.W.Wheeler-Bennett. King George VI. His Life and Reign. London, MacMillan&Co Ltd., 1958, p.144.

⁶²Д.Ганчев. Спомени за княжеското време. София, Издателство на Отечествения фронт, 1973; Х.Р.Мадол. Фердинанд, цар на българите. Мечтата за Византия. София, “Карина М”, 1992;

За разлика от белгийските си роднини Леополд II, Алберт I и Леополд III, Фердинанд избягва да председателства заседанията на Министерския съвет, макар че това е едно от конституционните му правомощия. Фердинанд се различава от Алберт I и по това, че никога не поема лично командването на армията, а предпочита да назначи някой генерал за заместник-главнокомандващ. Във всеки случай българският владетел взема всичките си решения като върховен главнокомандващ само със съгласието на Главния щаб.

Прогласяването на независимостта на България през 1908 г. налага някои конституционни поправки, които се одобряват от Петото велико народно събрание през 1911 г. В текста на конституцията е вмъкнато изрично името на Фердинанд като родоначалник на национална династия, но останалите промени дори ограничават още повече правомощията на Короната. Това се отнася по-специално за правото му да сключва тайни съюзи и за правото му да назначава регентите, тъй като в тези случаи той може да действа единствено в съгласие с Министерския съвет. С други думи, след края на конституционната криза от 1881-1883 г. българската парламентарна демокрация се оказва достатъчно ефикасна, не само за да отблъсне усилията на Русия да подчини страната, но и за да парира опитите на Фердинанд да злоупотребява с конституционните си прерогативи.⁶³

13. Митът за “двете национални катастрофи” на България

Митът за “личния режим” на Фердинанд се дължи до голяма степен на *Закона за съдене на виновниците за народната катастрофа*, гласуван от парламента през 1919 г. Повечето обвиняеми се опитват да се оправдаят, като хвърлят цялата вина върху царя, който подир абдикацията си през октомври 1918 г. живее на сигурно място в чужбина. Самото словосъчетание “*национална катастрофа*” пък е в основата на друг историографски мит, според който Междусъюзническата и Първата световна война са донесли на България само бедствия.

Типично панславистка тема в тази насока е твърдението, че България била наказана заради присъединяването си към такива врагове на “*славянството*” като Германия и Турция. Не е нужно да се изтъква, че този опростенчески подход прикрива стратегичните цели на Русия в Югоизточна Европа. Както вече се посочи, под натиска на японската експанзия в Далечния изток Русия трябва да отложи завладяването на Цариград и Протоците за “*по-добри времена*”. Докато чака този момент, цар Николай II (1894-1917) не пести парични средства, за да поддържа сравнително влиятелно русофилско лоби в България и застава изцяло на страната на Сърбия в усилията ѝ да погълне Македония без оглед на предимно българското население в областта. Към края на XIX и началото на XX в. руските консули в Македония се мъчат да убедят местните православни християни, че не били нито

J.W.Wheeler-Bennett. Op.cit., pp.132, 257-258 and 275-276. J.Stengers. L'Action du Roi en Belgique depuis 1831. Pouvoir et influence. Paris, Editions Duculot, 1992

⁶³Българските конституции..., с.27-36; Марциус [Ал.Гиргинов]. Борбата против личния режим и неговите крепители. Ч.1. Управлението на Демократическата партия от 1908 до 1911 год. София, 1922.

българи, нито сърби, а македонци. Така руските дипломати се опитват да осъществят теориите на сръбския държавник Стоян Новакович, който препоръчва „македонизацията” като първа крачка към сърбизирането на македонците от българско потекло.⁶⁴

Николай II е вбесен от факта, че подир прогласяването на българската независимост през 1908 г. Фердинанд е коронован в Търново за цар. Руският самодържец не знае, а и не иска да знае, че тази титла е дошла в Русия от България още през средновековието. Агентите му съумяват обаче да убедят твърде много българи, че националното им обединение може да се постигне само с помощта на Русия. В действителност най-доброто, което дипломатите на Николай II могат да измислят за България, е да ѝ дадат да анексира Солун, но при условие, че предаде на Русия черноморското си крайбрежие.⁶⁵

Трагедията на българите идва с парламентарните избори през 1911 г., когато мнозинството от парламентарните места се печелят от партиите, изпъкващи с лакейщината си пред Русия. Под мощното влияние на самоубийствените панславистки илюзии новият кабинет начело с Иван Гешов сключва през 1912 г. съюз със Сърбия и се съгласява на подялбата на Македония и на арбитража на руския цар. Правителството на Гешов отхвърля обаче предложението на Гърция за очертаване на бъдещите граници между двете страни, макар че гърците са готови да дадат на българите по-голямата част от Македония, както и излаз на Бяло море, но без Солун.⁶⁶

Разтърсващите победи на българската армия срещу турците през 1912-1913 г. предизвикват такъв ентузиазъм, че прекалено много българи бленуват как войските им са на път да влязат не само в Солун, но и в Цариград. Опитът да се превземе Солун обаче пропада, а домогванията до Цариград само разпалват още повече враждебността на Русия спрямо България. На 31 май 1913 г. Гърция и Сърбия сключват съюз срещу България. Българите отговарят, като атакуват сръбските и гръцките позиции, докато Русия насъсква румънците да нападнат българите от север. Турците се възползват на свой ред от възможността да си отвоюват обратно хинтерланда на Цариград и докато трае тази операция, избиват повече от 15 000 българи в Одринско. Забележителното е, че никой в София не възприема тези развития като национална катастрофа. Българите просто свиват байраците за по-добри времена. Единственият видим резултат е падането на русофилския кабинет, който междувременно е оглавен от Стоян Данев. На мястото му се формира коалиция от Либералната, Младолибералната и Народнолибералната партия начело с Васил Радославов.⁶⁷

За Николай II избухването на Първата световна война през лятото на 1914 г. само предлага дълго чакания случай за осъществяване на цариградския блян, още повече че главните му европейски съюзници Великобритания и Франция са готови да се откажат напълно от стратегията си да отбраняват Балканите срещу руската

⁶⁴Н.Станев. Цит.съч., с.125.

⁶⁵Н.Дюлгерова. Българският национален въпрос в политиката на Русия и Австро-Унгария 1894-1903. София, Издателство на Българската академия на науките, 1994, с.33-36.

⁶⁶Н.Станев. Цит.съч., с.192; 681-1948. Из историята на българската народност и държава. София, „Пеликан-Алфа”, 1993, с.222.

⁶⁷681-1948. Из историята..., с.228; Х.Р.Мадол. Цит.съч., с.94-96.

агресия. През март 1915 г. британският и френският посланик в Санкт Петербург се съгласяват Русия да анексира Цариград, Босфора, Дарданелите и редица прилежащи острови и земи. При това Обединеното кралство и Франция се задължават да убедят Румъния и България, че завладяването на всичките тези територии няма да бъде в разрез с интересите им. Другояче казано, румънците и българите трябва да приемат едва ли не доброволно загубата на собствената си национална независимост.⁶⁸

В този момент обаче българите са много по-загрижени за Македония, отколкото за своя суверенитет. Дори поддръжниците на съюза с Русия, Франция и Великобритания предупреждават дипломатите на Антантата, че България ще застане на страната на онези, които могат да ѝ обещаят Македония. Едва на 30 август 1915 г. премиерът Радославов съобщава на колегите си от кабинета, че между Русия и Сърбия имало таен договор за подялбата на България.⁶⁹

На 6 септември 1915 г. България сключва съюз с Германия, Австро-Унгария и Турция, а на 14 октомври София декларира война на Сърбия. В отговор Великобритания, Черна гора, Франция, Русия и Италия оповестяват война на България. Твърде е показателно, че когато Съединените щати влизат в конфликта през април 1917 г., администрацията на президента Уудроу Уилсън декларира война на Германия, Австро-Унгария и Турция, но не и на България, тъй като българските военни цели не се смятат за срещуположни на американските интереси.

През 1916 г. българите участват в нападението срещу Румъния след решението ѝ да застане на страната на Великобритания, Франция и Русия. В поредица от блякави победи германците, австрийците, унгарците, турците и българите съумяват да отблъснат руската армия на североизток от река Прут. Струва си да се отбележи, че българите се бият срещу руснаците дори по-ентусиазирано, отколкото турците, унгарците или германците.⁷⁰

На 3 март 1918 г. болшевишкият режим на Ленин няма друг избор освен да подпише с Германия, Австро-Унгария, Турция и България мирен договор, предвиждащ независимост за Украйна, Полша, Литва, Естония, Латвия, Финландия, Грузия, Армения и Азербайджан. По-късно Ленин съумява да завладее повторно Украйна, Грузия, Армения и Азербайджан, а самият договор е анулиран през 1919 г. от Версайския трактат. Ньойският диктат отнема на България Македония, Южна Добруджа и Беломорието, ограничава българските въоръжени сили на 33 000 човека и натрапва тежки репарации, но много по-същественото е, че България спасява своя суверенитет срещу домогванията на Русия. При това трите войни за национално обединение – Балканската, Междусъюзническата и Първата световна – носят на България повече териториални придобивки, отколкото загуби. През 1910 г. територията на България е възлиerala на 96 346 квадратни километра с население от 4 337 513-ма души, а през 1920 г. повърхността ѝ е нараснала на 103 146 квадратни километра с 4 846 971 жители. Никак не е за подценяване и това, че от 1908 г. и дори от 1878 г. нататък България непрекъснато уголемява

⁶⁸Международни актове..., док.№ 187, с.358-360.

⁶⁹Н.Станев. Цит.съч., с.284-288.

⁷⁰Пак там, с.337-341.

територията си, присъединявайки през 1885 г. Източна Румелия, през 1912-1918 г. – Пиринския и Странджанския край, а през 1940 г. – Южна Добруджа.⁷¹

През XX в. и тоталитарните, и историографските митове са преди всичко дело на целенасочена и добре обмислена пропаганда, повтаряна по формулата на Гьобелс дотогава, докато се превърне в истина. Не може обаче да се отрече, че този подход е извънредно ефикасен, тъй като са твърде много хората, готови да го приемат едва ли не с благодарност. Една от причините за масовото попиване на всякакви изкривявания, както и на откровени лъжи, би могла да се сведе до известната шопска сентенция: *“Най-мразим да мислим.”* С други думи, опростенчеството е продукт не само на страх и безпомощност, но и на мързел.

⁷¹С.Попов. България (границы, территория, население).-В: Полувековна България. София, 1929, с.28-30.